

Hit és hazafias életösztön

Szemelvények a jászóvári premontreiek történetéből (1918–1923)

ANNA KARA

Faith and Patriotic Instinct for Life. Excerpts from the History of the Premonstratensian Order in Jászóvár (1918–1923)

Keywords: Jászóvár (Jasov), Kassa (Košice), Rozsnyó (Rožňava), Nagyvárad (Oradea), Gödöllő, Takács Ferenc Menyhért O.Praem, History of the Premonstratensian Order of Canons in Jászóvár (Jasov) (1918–1923)

„Ezek csak megpróbáltatások,
melyeken Isten rendeléséből
át kell esnünk.”
Takács Menyhért, 1919

Az 1130 körül alapított Jászóvári Premontrei Kanonokrendet 1787 és 2021 között kétszer teljesen felszámolták,¹ egyszer majdnem. A kétszeri megszüntetéskor javadalmaitól is teljesen megfosztották,² a harmadik esetben részben. E harmadik, 1918-tól 1929-ig tartó vészkorszakban az életben maradás, az azt követő rendi exodus, majd az újbóli feltámadás napról napra hittel és tettekkel írt krónikáját még ma sem ismerjük részletesen. Az eddig megjelent, csekély számú publikációk vagy vatikáni,³ vagy rendi levéltári forrásokon⁴ alapulnak.

Csehszlovákiában 1950-ben a rend könyv- és levéltárai (a többi kelet-szlovákiai szerzetesközösség gyűjteményeivel együtt) az állam, illetve a Matica slovenská kezelé-

-
- 1 Először II. József 1782. január 26-án kihirdetett, a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló rendelete nyomán 1787-ben, másodszer Romániában 1949-ben, Csehszlovákiában és Magyarországon 1950-ben.
 - 2 A második felszámolásakor Magyarországon a rend javadalmait fokozatosan vette el az állam. Alsó- és középfokú oktatási-nevelési intézményeit már az 1948. június 16-án kihirdetett XXXIII. törvénycikkkel, illetve az ennek végrehajtásáról szóló, június 26-án keltezett (de visszamenőlegesen 16-ai hatályú) 8000/1948. VKM sz. rendelettel. De Gödöllőn a teljes intézményrendszer államosítása 1948–1950 között öt szakaszban történt.
 - 3 Többek között Somorjai 2008; Szyhula 2012; Tusor–Tóth 2012, 203–252. p.; Berger 2016; Tóth 2020; Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára (= GPAL).
 - 4 Lásd: Kara 2011, 67–86. p.; Kara 2013, 112–119. p.

sébe kerültek. Jászóvárról előbb a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárba viték a gyűjteményeket, ahonnan a levéltári anyag nagy része az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a pozsonyi Szlovák Állami Központi Levéltárba került.⁵ A rendszer-változást követően e levéltári gyűjteményt visszakapta a rend, de letétként, állomány-védelmi okokból, még a Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzik.

Az itt található iratok közül – témánkat tekintve – az egyik legalapvetőbb az 1802. március 12-ei keltezésű *Diploma Restitutionale*,⁶ amely az 1919–1929 közötti csehszlovákiai és romániai jogtalanságok ügyében hazai és nemzetközi, egyházi és világi testületekhez, szervezetekhez forduló premontrei rendi vezetők igazuk bizonyításában is az egyik legfontosabb dokumentumnak tartottak. Napjainkig meghatározó jelentőségű. Nem csak azért, mert a rendet visszaállította korábbi jogaiba és kiváltságaiba, illetve visszaszolgáltatta elkobzott ingó és ingatlan javait, kárpótolta anyagi veszteségeiért. Az addig önálló váradhegyfoki, leleszi és jászóvári prépostságot, utóbbi központtal, egyesítette. Új hivatásra kötelezte a szerzeteseket: a középfokú oktatásra (bár Rozsnyón 1776-tól a rend felszámolásáig, 1787-ig már tanítottak). Minden (általában egykori jezsuita) gimnáziumhoz saját rendház és templom adását határozta meg, amelyek fenntartásáról a rendnek kell gondoskodnia. A gimnáziumok és rendházak ugyanazon személyű vezetőjét a prépost jelöli és nevezi ki. A gimnáziumi szerzetes tanárok képzését a rend feladatává tette.⁷ A leendő prépostok kinevezési joga a királyt illette.

Mindezek alapján, de a rendfőnökök, kiemelten Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost (1900–1933) tevékenységének jóvoltából szilárdulhatott meg szervezetileg és gazdaságilag a rend az 1910-es évek elejére.

5 Itt a (jászóvári, leleszi, nagyvárad) magán- (rendi) és országos (hiteleshelyi) levéltári anyag kb. 1853-ig a korabeli rendezésnek és elenchesainak köszönhetően kutatható volt. (Leírását lásd: *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch. I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, 1964, 327–337., 354–359. p.) Jó részükről a Magyar Országos Levéltár 1963 és 1973 között mikrofilmmásolatokat is készített. De a rend magánlevéltárának 1853-tól 1945-ig terjedő iratait csak 2010-ben kezdték feldolgozni. Ekkor, április 2-án, két elutasítás után kaptam meg a máig élő kutatási engedélyt Ambróz Štrbák jászóvári apáttól, az 1875–1945 közötti korszakra. 2010. április végétől december közepéig az 1875–1877 és az 1894–1945 közötti évek 70 dobozának 64 728 folióját néztem át. Ezúton mondok újra köszönetet a Szlovák Nemzeti Levéltár munkatársainak segítségükért (a feldolgozást valószínűleg éves terven felül végezték, előttem két héttel haladva), illetve azért, hogy a levéltár vendégházában hét hónapon keresztül térítésmentesen szállásoltak el. Megjegyezzük: a rend Lőcsei Állami Levéltárban letétben levő gazdasági iratállománya (18–20. század, 156,9 ífm) még mindig feldolgozatlan.

6 Korabeli, 1802. július 15-ei másolatát lásd Slovenský národný archív, Premonštrátska prepozitúra Jasov (= SNA PrJ), Kč. 3. Fasc. 128. nr. 12.

7 Ezt a jogukat a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről szóló 1883. évi XXX. törvény-cikk nyomán a premontreiek elveszítették, s növendékeiknek kénytelenek lettek 1894-ben Budapesten új intézményt (kollégiumot), a *Paedagogiumot* alapítani. Ezt 1901-ben (indult: 1902) Takács Ferenc Menyhért O.Praem. (1861–1933) prépost hittudományi résszel kiegészítve és új, önálló épületben elhelyezve, létrehozta a *Norbertinumot*.

1. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend szervezete 1916-ban⁸

A rend vezetése alatt álló...

intézmények: 7 konvent (prépostságok, társházak); 1 hittudományi intézet, illetve 1 tanárképző és hittudományi intézet (összesen 33 hallgatóval); 3 főgimnázium (1446 tanulóval); 1 királyi konviktus (38 növendékkel); 4 népiskola, 6 konventi, 3-3 gimnáziumi tanári és ifjúsági, 2 főiskolai könyvtár; 2 országos levéltár; 24 templom és kápolna; 16 kegyurasága alatt lévő plébánia (53 hozzá tartozó településsel, 10 913 r. k. hívővel, 1976 iskolaköteles gyerekkel).

Rendtagok. Összesen 120 fő, átlagéletkoruk 37 év. A szerzetesek fele 30 évesnél fiatalabb, 13,3%-uk 60 évnél idősebb. A 120 főből 1 prépost-prelátus (Takács Ferenc Menyhért O.Praem.), 86 ünnepélyes fogadalmat tett kanonok, 28 egyszerű fogadalmat tett növendék, 5 novícius. 89 szerzetes áldozópap, 28 teológus hallgató, 5 novícius. 42 kanonok főgimnáziumi tanár, 12 lelkipásztor, 5 táborigazgató,⁹ 3 a rend gazdasági ügyeit intézte. Két növendék hadi szolgálatban állt.¹⁰

Prépostságok:

1. *Váradhegyfoki (váradszentmártoni) prépostság*¹¹ (alapítva: 1130 körül; az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő Váradszentmárton Trianont követően Romániához került, mai neve Sânmartin): 1 szerzetes;
2. *leleszi prépostság* (alapítva: 1180 körül; az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő Lelesz Trianont követően Csehszlovákiához került, mai neve Leles): 7 szerzetes;
3. *Jászóvári prépostság* (alapítva: 12. század vége – 13. század eleje; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő Jászóvár Trianont követően Csehszlovákiához került): 27 szerzetes.

További konventek:

1. *Nagyvárad* (1808-tól; Nagyvárad 1916-ban Bihar vármegye székhelye, Trianont követően Romániához került, mai neve Oradea): 20 szerzetes;

⁸ *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend névtára az 1916. évre.* Budapest, 1916.

⁹ A táborigazgató intézményének megszervezése (1849) a jászóvári Vidasics Ede O.Praem. (1810–1858) nevéhez fűződik.

¹⁰ Egyikük a később Theodore Maly néven hírhedtté vált Mály Tivadar Jácint (1895–1938).

¹¹ Az eredeti váradhegyfoki monostor elpusztult, az új Váradszentmártonban a 18. században épült. Konvent itt 1838–1893 között, illetve 1911-től volt. Ekkortól a rendtagok nyugalmi helyeül szolgált. Váradhegyfok titulását a nagyváradai konvent vette át és használta.

2. *Rozsnyó* (1810-től; az 1916-ban Gömör-Kishont vármegyében fekvő Rozsnyó Trianont követően Csehszlovákiához került): 8 szerzetes;
3. *Kassa* (1811-től; Kassa 1916-ban Abaúj-Torna vármegye székhelye, Trianont követően Csehszlovákiához került): 21 szerzetes;
4. *Budapest* (Norbertinum, alapítva: 1894): 23 szerzetes.

Főgimnáziumok:

1. *Rozsnyó* (működés: eredetileg már 1776–1787 között, majd 1810-től): 8 szerzetes tanár és 236 diák;
2. *Nagyvárad* (működés: 1808-tól): 20 szerzetes tanár és 645 diák;
3. *Kassa* (működés: főgimnázium: 1811–1853 között, majd 1861-től; konviktus: 1812–1848 között, majd 1886-tól): 17 középiskolai és 5 konviktusi szerzetes (nevelő)tanár, 565 diák és 38 kollégista.

Hittudományi intézetek:

1. *Jászóvár* (alapítva: 1802): 2 (1919: 5, 1923: 7) szerzetes tanár és 13 növendék;
2. *Budapest* (Norbertinum, alapítva: 1894): 3 szerzetes tanár és 20 növendék.

Népiskolák: Jászó, Lelesz, Váradszentmárton, Asszonyvására (alapítva: 1896; az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő Asszonyvására Trianont követően Romániához került, mai neve Târgușor), Ricse-Budahomok (alapítva: 1902; az 1916-ban Zemplén vármegyéhez tartozó Ricse Trianont követően Magyarországon maradt).

Plébániák, közülük...

rendiek, kegypura a jászóvári prépostság:

1. *Jászó* (alapítva: 13. század eleje, anyakönyvei 1679-től): 1519 r. k. hívő;
2. *Felsőmecenéz* (alapítva: 1301 körül, anyakönyvei 1688-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1184 r. k. hívő;
3. *Debrőd* (alapítva: 1434 körül, anyakönyvei 1688-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 606 r. k. hívő;
4. *Jászómindszent* (alapítva: 1506 körül, anyakönyvei 1716-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1199 r. k. hívő;
5. *Nyéta* (alapítva: 1762, anyakönyvei 1784-től; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Magyarországon maradt): 429 r. k. hívő;
6. *Rudnok* (alapítva: 1775; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 711 r. k. hívő;
7. *Felsőnovaj* (alapítva: 1783, anyakönyvei 1783-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Magyarországon maradt; 1936-ban Novajdrány néven Alsónovajjal és Idránnyal egyesítették): 1221 r. k. hívő;

8. *Jászóújfalú*¹²(az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került).

Rendi plébániák, amelyeknek kegyura a leleszi prépostság:

1. *Lelesz* (alapításának pontos ideje nem ismert, anyakönyvei 1678-tól): 1239 r. k. hívő;
2. *Királyhalmec* (alapítva: 1330 előtt, majd megszűnt, újr alapítva: 1713, anyakönyvei 1757-től; az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1455 r. k. hívő;
3. *Nagykapos* (alapítva: 1343 előtt, majd megszűnt, újr alapítva: 1699, anyakönyvei 1816-tól; az 1916-ban Ung vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 880 r. k. hívő;
4. *Bodrogmező* (az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került).

Rendi plébániák, amelyeknek kegyura a váradhegyfoki (nagyvárad) prépostság:

1. *Váradszentmárton* (alapítva: 1206 előtt, 1566-ban megszűnt, újr alapítva: 1784, anyakönyvei 1784-től): 175 r. k. hívő;
2. *Asszonyvására* (alapítva: 1552, majd megszűnt, újr alapítva: 1784): 295 r. k. hívő;
3. *Betfia* (az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő község Trianont követően Romániához került, mai neve Betfia);
4. *Farnos* (az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő község Trianont követően Romániához került, mai neve Berettyófarnos, Sfârnaș).

Mezőgazdaság

A prépostsági javadalomhoz ekkor tartozó, összesen 38 500 kh-nyi (azaz 22 157 ha, 221,57 km²) birtok hat vármegye (Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Zemplén, Szabolcs, Ung, Bihar) 58 településén feküdt.

2. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend helyzete 1918 és 1923 között

Az I. világháború, bár emberi erőforrásilag és gazdaságilag is igen érzékenyen érintette a rendet, de az talpon maradt. Azonban a rend székhelye, Jászóvár, 1918. október 30-án de facto az új állam, Csehszlovákia része lett. 1919-ben erőszakkal államosították a premontreiek rozsnyói (augusztus 26.), kassai (szeptember 11.) középfokú oktatási intézményét és kollégiumát (július 17.). Ezután azzal az álságos, mondvacsinált ürügy-

¹² A gr. Semsey családdal közös kegyuraság.

gyel, hogy megfosztva oktatási intézményeiktől „foglalkozás nélküliek”,¹³ felszólították őket (eredménytelenül) rendházuk elhagyására.¹⁴

Trianont követően a rendi ingatlanok földrajzilag három ország – Csehszlovákia, Románia, Magyarország – területére kerültek, ahogy ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

A rendi tulajdon területi eloszlása Magyarországon és azon kívül, 1920. június 4-e után (%) (Összeállította: Kara Anna)

Ingatlanok	Magyarországon	Magyarországon kívül		
		összesen	ebből	
			Szlovákiában	Romániában
Rendházak	16,7	83,3	66,7	16,6
Plébániák	18,75	81,25	68,75	12,5
Gimnáziumok	0	100	0	100
Hittudományi iskolák	50	50	50	0
Földbirtokok	29,1	70,9	56,4	14,5

A jászóvári központból a nagyváradi és budapesti tagozatot Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost vikáriusok közbeiktatásával vezette.

1920. október 5. és 1921. július 1-je között a prágai kormányzat a prépostság birtokain kényszergazdálkodást vezetett be. 1921-ben, a birtokok végleges állami lefoglalásának megakadályozására, Takács Ferenc Menyhért O.Praem. az Apostoli Szentsekhez fordult, hogy prépostságát az *abbatia nullius* rangjára emeltesse, kijelölve az alája tartozó területek határait. 1922. június 7-én ez meg is történt, (Lásd: Berger 2016) gyakorlati érvényesülését azonban az állami és egyházpolitikai diplomáciai háttéralkuk, valamint a perek megakadályozták. A rendet ekkor nem sok választotta el a felszámolástól, a nem Csehszlovákiában honos (értsd: született) rendtagokat az országból való kiutasítástól. Az első kiutasítás 1919. szeptember 7-e körül történt, áldozata Vass Miklós Keresztély O.Praem. (1879–1925).¹⁵

13 S egyebek között ugyanezzel a hamis logikával érvelve szüntették meg a rend gödöllői szervezetét Magyarországon az 1950. évi 34. törvényerejű rendelettel. Vö.: „Tekintettel arra, hogy a Magyar Népköztársaság törvényei és alkotmánya értelmében a férfi és női szerzetesrendek legfontosabb feladatait (tanítás, betegápolás, szegénygondozás, jótékonyág gyakorlása stb.) [sic!] a nép állama látja el és így a szerzetesrendek feleslegessé váltak, a Magyar Népköztársaság Kormánya megvonja működési engedélyüket, kivéve azokat a szerzetesrendeket, amelyeknek tagjai az állam által engedélyezett katolikus egyházi iskolában tanítani fognak.” A kormány válasza a Magyar Katolikus Püspöki Karnak, a szerzetesrendek főnökeinek július 20-án megfogalmazott álláspontjára. H. n., 1950. augusztus 9. GPAL PrG-Rt-5-1948–1950.

14 SNA PrJ Kc. 192. f. 435., 437.

15 A továbbiakban csak az első előfordulásnál adjuk meg a megnevezett premontrai szerzetes életrajzi adatait.

1923. január 17-én a román hatóságok végleg bezárták a nagyváradi premontrei főgimnáziumot.

Az 1919–1923 között Csehszlovákiából és Romániából kiutasított vagy préposti rendelkezés nyomán hosszabb-rövidebb időre Magyarországra, vagy más rendházba küldött jászóvári premontrei szerzetesek névsora:¹⁶

1. *Jászóvárról*: Áldorfai József Benedek O.Praem. (1896–1990), Balyi Ferenc Károly O.Praem. (1897–1975), Beke Benjámín Boldizsár O.Praem. (1868–1942), Kovács István Kandid O.Praem. (1882–1964), Láng Ferenc Alán O.Praem. (1892–1971), Szabadka Zoltán Medárd O.Praem. (1891–1985);

2. *Kassáról*: Áldorfai József Benedek O.Praem, Arany János Paszkál¹⁷ O.Praem. (1891–1963), Bacsó Lajos Vilmos O.Praem. (1885–1949), Balogh Árpád Ányos O.Praem. (1889–1959), Beke Benjámín Boldizsár O.Praem., Berkovics Lajos Ernő O.Praem. (1893–1969), Bodnár György Remig O.Praem. (1895–1942), Ebergényi Miksa Ambrus O.Praem. (1895–1952), Frei Péter Gusztáv O.Praem. (1884–1936), Gedeon Lipót Elek O.Praem. (1888–1960), Kolumbán Károly Virgil O.Praem. (1887–1963), Pupinszky Nándor Lipót (?) O.Praem. (1890–1959), Stuhlmann Vencel Patrik O.Praem. (1871–1951), Szabó Aladár Adorján O.Praem. (1868–1950), Szepesi Károly Géza O.Praem. (1852–1926), Váli András József O.Praem. (1863–1921), Vass Miklós Keresztély O.Praem.;

3. *Rozsnyóról*: Faith Nándor Ágoston O.Praem. (1884–1952), Magyar Endre Gábor O.Praem. (1893–1952), Steib Márton Guidó O.Praem. (1889–1945), Szántó Mihály Fidél O.Praem. (1885–1959), Vámos István Elemér O.Praem. (1889–1962);

4. *Leleszről*: Berkovics Lajos Ernő O.Praem, Halmos József Viktor O.Praem. (1873–1931).

5. *Nagyváradról*: Áldorfai József Benedek O.Praem, Kende János Gyula O.Praem. (1872–1948), Kovács Imre Lajos O.Praem. (1878–1949).

Végül ki kell térnünk egy nemzetiségi identitását többször váltó egykori jászóvári premontrei szerzetesre, Hegedüs Károly Anzelmre (1881–1925). Az eredetileg színszlovák, Zólyom vármegyei 303 lakosú (1881) faluból, Tajóból (Tajova, ma Tajov, Szlovákia) származó, s anyakönyvezett nevén Karol Murgas a rendi feljegyzések és a helyi lapok beszámolója alapján hazafias magyar beszédeiről híresült el. Például az 1916. november 1-jei, a kassai hősök temetőjében tartott gyászünnepekre *Magyar!* címmel írt verset, amelynek első két sorát az I. világháborús emlékoszlopra is rávésték.¹⁸ Csehszlovákia létrejöttét

16 Lásd: *A Jászóvári Kanonokrendi Prépostság névtára az 1944-ik évre*. Jászóvár, 1944. (= Névtár 1944.)

17 Részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben.

18 „Magyar!” Írta: Hegedüs (Murgas) Károly (Karol). Egy cseh-szlovák hazafi múltjából. *Prágai Magyar Hírlap*, 123. (571.) (1924) 5. p.

követőn azonban kilépett a rendből, s 1919. október 16-ától az új állam első reálgimnáziumának, az egykori premontrei intézménynek igazgatója lett.¹⁹

3. Krónika a Jászóvári Premontrei Kanonokrend 1918–1923 közötti történetéről, gazdasági és politikai ellehetetlenítéséről

1918

Április 9. Kovács Imre Lajos O.Praem., a nagyváradai rendház főnöke arról értesítette²⁰ a prépostot, hogy a Honvédelmi Minisztérium kiküldötte és a helyi katonai hatóságok elhatározták a főgimnázium épületének visszaadását.

Május 8. A katonaság április közepén kivonult a főgimnázium épületéből az időközben megérkezett rendelet hatására. Április 20-án történt a kárfelmérés.²¹

Október 28. A július 13-án alapított prágai Nemzeti Bizottság a csehszlovák állam kormányává nyilvánította magát. Bejelentette a cseh tartományok elszakadását az Osztrák–Magyar Monarchiától, és a független cseh állam megalakulását (1918. évi 11. törvény).

Október 30. A Turócszentmártonban az aznap létrejött Szlovák Nemzeti Tanács deklarációt fogadott el, és csatlakozott a független csehszlovák államhoz.

Október. Mécs József László O.Praem. (1895–1978) szerzetes költő így élte át ezt: „Fölszentelésem után rögtön spanyol tüdőgyulladásba estem, 5 hétig nem tudtam magamról. [...] Elaludtam Hungáriában és a lázából felébredtem Csehszlovákiában!”²²

November 11. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Karsai Ferenc Ervin O.Praem. (1866–1948) házfőnöknek szóló levelében²³ helyesléssel vette tudomásul, hogy a Norbertinum tagjai nemzetőri szolgálatot láttak el. Hasonló eljárást kellett követniük Jászóváron is, ahol presbiterek és növendékek egyaránt vállalkoztak a nemzetőrségre.

December 10. A megszállt észak-magyarországi területeken megkezdődött a közigazgatás megszervezése. Az 1918. évi 64. törvény 2. §-a értelmében a volt Magyar Királyság állami, önkormányzati és egyházi méltóságai, tisztviselői és alkalmazottai ideiglenesen hivatalaikban meghagyatnak eddigi illetményeikkel, de csak akkor, ha a

19 A košicei csehszlovák állami reálgimnázium első jelentése az 1919–20. iskolai tanévről. Košice, (é. n.), 7. p.

20 Nagyvárad, 1918. április 9. SNA PrJ Kč. 183. f. 511.

21 Kovács Imre Lajos O.Praem. levele Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak. Nagyvárad, 1918. május 8. SNS PrJ Kč.182. f. 18.

22 Mécs József László O.Praem. levele Aurélien Sauvageot-hoz. Királyhelmecc, 1937. november 17. Közli Cz. Farkas Mária: A Mécs László-epizód Párizsban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103, (1999) 1–2. 218. p.

23 Jászóvár, 1918. november 11. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.183. f. 856.

Csehszlovák Köztársaság iránti engedelmességi fogadalmat leteszik, és ha a kormány meghatalmazottja úgy látja, hogy máskülönben is megfelelnek feladatuknak.

December 11. Szlovákia kormánybiztosává és teljhatalmú miniszterévé Vavro Šrobárt (1867–1950) nevezték ki.

December 29. A csehszlovák csapatok megszállták Kassát.

1919

Január 2. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. sajnálattal közölte²⁴ Szabó Aladár Adorján O.Praem. kassai házfőnökkel, hogy a lábtörést szenvedett Holba Róbert Kasszián O.Praem. (1893–1982) helyettesítésére konventi tagot – egyelőre – nem küldhet, mert a fiatalabbak mindnyájan az élet- és vagyonbiztonság megvédésére megalakított fegyveres nemzetőrség tagjai, akik a községi polgárokkal együtt minden második napon szolgálatot teljesítenek.

Január 8. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Szekeress Ödön Frigyes O.Praem. (1856–1920) jószágkormányzót központi fő jószágkormányzóvá, Halmos József Viktor O.Praem. eddigi gazdasági felügyelőt leleszi, Fábíán Mátyás Imre O.Praem. (1850–1926) váradszentmártoni házfőnököt pedig váradszentmártoni jószágkormányzóvá nevezte ki.²⁵ Az összes rendi birtok egységes igazgatására, a kerületi jószágkormányzók ügykörére és a fő jószágkormányzóval való hivatali kapcsolatára vonatkozólag külön, részletes utasítást fog kiadni.

Január 22. Lacsny Lajos Ince O.Praem. (1886–1928) beszámolója a prépostnak: „Szerencsésen megérkeztem. Tornán feltartóztatott egy cseh katona, s nem akart tovább engedni, mert a tornai cseh parancsnokságtól igazolványt kellett volna felmutatni. Azért a jövőben, ha valaki Rozsnyóra jön, ajánlatos ezt az igazolványt előre beszerezni. A rendtársak mindnyájan itthon vannak. [...] Mint a társaktól hallom, a rimaszombati cseh zsupán nem akadályozza egyelőre a kormánybiztosi működését. Tegnap voltak Rozsnyón először a csehek, hat szekérrel jöttek, de este már vissza is mentek Tornára. Ezzel kapcsolatban igen kellemetlen hírbe kerültem. A cseh hadnagynál volt ugyanis egy pár tót név felírva, akiktől információt akartak szerezni. Ezek között volt az én nevem is. Megjegyzem, hogy valamennyi név papi emberé volt. Ebből aztán az a hír terjedt el, hogy mi hívtuk be őket a városba. A város megszállására vonatkozólag különben kétféle hír van elterjedve, az egyik szerint pár nap múlva egy zászlóalj cseh katona meg fogja szállni Rozsnyót, mások szerint a csehek kijelentették, hogy amíg rend lesz, addig nem jönnek be...”²⁶

24 Jászóvár, 1919. január 2. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 1.

25 Jászóvár, 1919. január 8. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 8.

26 Rozsnyó, 1919. január 22. SNA PrJ Kč. 184. f. 23.

Március 7. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost kérvénye Buza Barna (1873–1944) földművelésügyi miniszternek: „A [magyar] földbirtokreformra vonatkozó néptörvény²⁷ fokozatos végrehajtása kapcsán az iskolák fenntartására rendelt tanítórendi jellegű kultúrvagyon is válságos helyzetbe jutott. Így – a többi között – az egyházi joghatóságomhoz tartozó jászóvári premontrei kanonokrend kultúrvagyonja is. Ez a vagyon – kerekszámban szólva – 38 ezer katasztrális holdat tesz ki, melynek egy tized-része [sic!] mocsarakból, főnyes buckákból, szikladombokból és terméketlen szakadékföldekből áll, a többi felerészben különböző fajta erdő, felerészben pedig [...] nagyon változó minőségű szántóföld, rét és legelő.

Az egész birtok Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Zemplén, Szabolcs, Ung és Bihar vármegyékben van szétdarabolva, ami kezelését felette nehezzé és költségessé teszi, s legintenzívebb – az agrikultúrának mondhatni minden ágára kiterjedő – gazdálkodást követel. Csak így remélhető, hogy az összes jövedelem megbírja azokat az óriási kultúrterheket, amelyek erre a javadalomra nehezedenek. E kultúrterhek főbb tételekben a következők:

1. A jászóvári székesegyház, konvent, hittani intézet és országos levéltár.
2. A leleszi konvent és hiteleshely.
3. A váradszentmártoni konvent, mint nyugalmi hely.
4. A budapesti hittudományi és tanárképző intézet.
5. A kassai 12 osztályú főgimnázium 22 tanszékkel.
6. A nagyváradi 12 osztályú főgimnázium 21 tanszékkel.
7. A rozsnyói kath. főgimnázium 8 tanszékkel.
8. A jászói, leleszi, ricsei, váradszentmártoni népiskolák.
9. 120 rendi tagnak neveltetési költségei, minden ellátásukról és nyugdíjukról való gondoskodás.
10. 16 kegyúri templom és plébánia fönntartása.
11. A kassai, leleszi, nagyváradi, rozsnyói és váradszentmártoni templomok.
12. A kassai konviktus segélyezése.
13. A prépostsági tisztek és cselédek nyugdíja.²⁸
14. A rendtagok tudományos és irodalmi törekvéseinek támogatása, tanulmányutak, betegek rendes és rendkívüli gyógykezelése.
15. Adakozás országos humanitárius és kulturális közcélokra, állandó kegydíjak, ösztöndíjak, könyöradományok.

Mindezekből minden kétséget kizáró módon megállapítható, hogy sem a nagyjavadalmasnak nevezett jászóvári prépost, sem a premontrei rend voltaképpen nem haszonél-

27 Ez az 1919. február 16-án kihirdetett XVIII. néptörvény a földművelő nép földhöz juttatásáról. 3. §-a szerint „egyházi birtokoknál az államnak mindenütt kisajátítási joga van a birtoknak 200 holdon felül eső részére.”

28 1909-ben Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a rend mezőgazdasági munkásai és alkalmazottai – összesen 537 fő – számára Magyarországon elsőként létesített kizárólag saját, rendi forrású cselédnyugdíjalapot.

vezője ennek a birtoknak, hanem csak kezelő-tulajdonosa, s a felsorolt kultúrterhek viselése mellett csak arra tart igényt, hogy szerényen megéljen.

Miniszter Úr! Bár a földbirtok reformjáról szóló néptörvény az egyházi javadalmak között különbséget tenni nem látszik, mindazáltal a földfelosztás egymásutánjának megállapításánál ennek az óriási különbségnek szembe kell ötlenie legalábbis addig, amíg e kultúrjavak eddigi jövedelme, illetőleg a kultúrterhekről való gondoskodás teljesen biztosítva nincsen. A néphangulat nem nagy kímélettel viseltetik e javak iránt, mint – teljesen tévesen – egyszerű papi birtokoknak nézi őket, melyek az ő földétségének lecsillapítására igen alkalmasak, mert nem distingvál birtok és birtok között, mert csak féltékenységét ingerlő latifundiumot lát, de a kultúrvagyon rendeltetéséről fogalma nincsen. Mily üdvös dolog volna, ha e tekintetben maga a népköztársasági kormány nyújtana a népnek fölvilágosítást, amelyre nézve – még az egyház és állam szétválasztásának politikai gondolata mellett – nem lehet közömbös a magyar tanítórendek léte, vagy nem léte, melyhez fogható hazafias egyházi kultúrintézmény sehol másutt nincsen, s amelynek további zavartalan működése a megváltozott államformának csak megerősítésére szolgálhat. A tanítórendi szervezetben igaz magyar néplélek lakozik, eltelve szociális érzéssel és tudományszeretettel, a koreszmék megértésével és a vallásos érzések igazságával soha össze nem ütköző felvilágosodottsággal. A magyar tanítórendi szervezet megérdemli a népköztársasági kormány jóakarató támogatását, első sorban [sic!] a földművelésügyi magas minisztériumnál.

Miniszter Úr! Legyen szabad tisztelettel hivatkoznom arra, hogy a mi vidékeink népe ma mindenfelől földet kér bérbe, s a haszonbért katasztrális holdanként – egy, esetleg két megszántás után – 30 koronában állapítja meg. Ily bérletek mellett a kultúrterhekről gondoskodni nem lehet. Ma egy gazdasági kocsisnak – fizetésén, lakásán, kimérésén, kapásföldjén és tűzifáján kívül – az uradalom tartozik adni egy öltözet ruhát, ami 1000 korona, egy pár csizmát, ami 600 korona és egy kalapot, ami 160 korona, vagyis egy cselédjének csak a felruházásáért 1760 koronát. Hogy ezt a pénzt megszerezze, nem kevesebb, mint 58 katasztrális holdat kell 30 koronájával bérbe adnia. Hogy hová vezet ez, nem kell tovább fejtegetnem. A földeladást kérelmezők – a földművelési miniszter úrra való hivatkozással – tőlem kérik a föld árának a megállapítását, amire nem lehet más válaszom, mint az, hogy e földek árát – kultúrvagyonról lévén szó – a földművelési, vallásügyi és közoktatási miniszter urak vannak hivatva egyetértően megállapítani, nekem ezt tennem módomban nincsen.

Bizalommal kérem az igen tisztelt földművelésügyi miniszter urat, méltóztassék jelen tiszteletteljes beadványomat szíves megfontolás tárgyává tenni, méltóztassék a földbérleteknek egy elfogadható kulcsát megállapítani, és a népet mérsékelni oly irányban, hogy – egyelőre – elégedjék meg olyan földbirtokok kisajátításával, melyek kultúrintézményekkel megterhelve nincsenek, s amelyek felosztása országos intézmények további létezését nem veszélyezteti.”²⁹

29 Jászóvár, 1919. március 7. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kc. 184. f. 156–158.

Március 21. Kovács Imre Lajos O.Praem. nagyváradi házfőnök a jászóváriakkal, így a préposttal is Budapesten (a Norbertinumon), vagy Novajon keresztül tud levelezni. A két levelét a Norbertinumból elvivő Malonyait a norbertinumosok állítása szerint a csehek a határon elfogták.³⁰

Március 23. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. válasza Fábián Mátyás Imre O.Praem. váradszentmártoni házfőnöknek és jószágkormányzónak: „Folyó évi március hó 13-án kelt jelentése folyó hó 22-én érkezett hozzám. Tehát – a körülményekhez képest – elég korán. A földosztással járó rettenetes állapotok majdnem minden rendi gazdaságban ugyanazok. Tetézi a bajt, hogy gazdasíztjeink némelyike beállt szociáldemokratának, s a lázongó és követeléseiben kielégíthetetlen néppel titkon egyetért, az uradalom kárára. Mentségére azt szokta felhozni, hogy a felizgatott nép fenyegető magatartása miatt kénytelen így cselekedni. Fájdalom, ezt is meg kellett érnünk. Erre különösen fölhívom házfőnök-jószágkormányzó úr figyelmét, a leleszi prépostság 3 gazdaságában szerzett szomorú tapasztalataim alapján. Különbben a zempléni kormánybiztosság egy volt diósgyőri vasgyári munkás kezében van, s így a rend kultúrvagyona ott sem várhat semmi kíméletet.

Itt, a cseh-szlovákok által megszállt területen még földosztásra nem került sor, de már szó van róla. A készpénzünk, folyószámlánk és betétjeink felét már lefoglalták, a másik felét lepecsételték. Úgy tettek az értékpapírokkal is, melyekre óriási adót készülnék kivetni. Folyik a rekvirálás is. Hetényben [ma Hatiny néven Debrőd külterülete] pl. 20 db fajszarvasmarhánkat elvitték, kilogrammonként 4 korona 30 fillérért. Felszólalásom nem használt semmit. Köztisztviselőink nagy része el van űzve, a magyar nyelv és kultúra mindenütt mellőzve van, sőt, üldözés tárgya. A népoktatási intézetekre nézve a tanfelügyelőség működését megakadályozták, hivatalát lepecsételték. A középiskolák Kassán még bántatlanok, de Sárosban, Szepesben s a többi felsőmagyarországi vármegyében már cseh-szlovák kézen vannak. A politikai elnyomatásra jellemző, hogy március 17-én – a betiltott 15-iki hazafias ünnep folyamánaként – a honvéd szobrot romba döntötték, s két nőt agyonlőttek. Jelenleg a 21–27 évesek katonai behívása van folyamatban a cseh-szlovák hadseregbe. Ily siralmas állapotok között magam is aggodalomban vagyok szeretett rendünk egzisztenciájára nézve. Buzgón kérem a gondviselő Isten könyörületes kegyelmét, és bízom benne, hogy ez a feldúlt helyzet nem lesz állandó, s hogy ez az erkölcsi betegség mihamar kitombolja magát, és következik a megértés, a békés, boldog idő.

Teljes bizalommal vagyok házf[őnök]. jószágkormányzó úr intézkedései iránt, melyek a rend közjává irányulnak, s megmentik azt, ami még megmenthető. Kérem, ne veszítse el munkakedvét az ezernyi nehézségek és ellenséges áramlatok között, hiszen ezek csak megpróbáltatások, melyeken Isten rendeléséből át kell esnünk.”³¹

30 Kovács Imre Lajos O.Praem. levele Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak. Nagyvárad, 1919. március 21. SNA PrJ Kč. 184. f. 220.

31 Jászóvár, 1919. március 23. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.184. f. 186–187.

Április 16. A csehszlovák forradalmi Nemzetgyűlés elfogadta a földreformról (a nagybirtokok kisajátításáról) szóló 1919. évi 215. törvényt. Ennek értelmében nagybirtokok minden 150 ha-nál nagyobb mezőgazdasági jellegű földterület, illetve minden 250 ha-nál nagyobb földterület, tekintet nélkül annak jellegére. A kisajátított birtok tulajdonosa vagy annak örököse a lefoglalt birtokából igényjogosult marad 150 ha mezőgazdasági, illetve 250 ha egyéb jellegű földterületre. A törvény végrehajtása november 1-jén kezdődött.

Május 16. Ján Šimeček-Gara (1860–1934) kassai tanfelügyelő a következő kérdésekre várt választ a préposttól: „A cseh-szlovák teljhatalmú miniszternek [Vavro Šrobárnak] f. é. április hó 28-án 2204/1919. sz. a. kelt rendelete értelmében, van szerencsém megkeresni méltóságodat az iránt, méltóztassék velem közölni vannak-e s ha igen

1. mily alapítótól eredő, mily összegekről szóló, általában nemes családok leszármazottjai számára rendelkezésre álló, és

2. mely alapítóktól eredő mily összegről szóló, s előre kijelölt családok utódai számára rendelkezésre álló alapítványok a fennhatósága alatt álló kassai tanintézeteknél.

3. Egyben kérem az alapítványok felsorolásánál megjelölni, milyen vagyon részből állanak? (Ingatlan, értékpapír, készpénz.)”³²

Május 28. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. levelében³³ arról tájékoztatta a házfőnököket, hogy garázda román katonák a rend tokaji borospincéjét feltörték, s az ott őrzött nagy értékű borokat mind elpusztították. A kár, akkori érték szerint, mintegy 800 000 K, amely aligha fog megtérülni. A rend gazdasága abba a helyzetbe jutott, hogy háztartásait nemesebb borokkal hosszabb ideig nem lesz képes ellátni. Ezért a prépost úgy intézkedik, hogy a még pincékben meglevő szamorodni bort csak a szentmiseáldozatokhoz fogják használni, asztalra csak ünnepi és más kivételes alkalommal adják.

Június 4. Kassát visszafoglalták a magyar csapatok.

Június 4–5. Jászó és környéke hadszíntérré vált. [Anyagi következményeit így összegezte Takács Ferenc Menyhért O.Praem. 1923. november 7-én: „Mai napig sincs elintézve azon kár megtérítése, melyet a cseh hadsereg katonái okoztak 1919-ben, a magyar vörös katonák elleni harcokban. A kár 290 512,60 cseh koronában volt bejelentve.”]³⁴

Június 10. A prépost az alábbi bizalmas rendeletet³⁵ küldte a házfőnököknek: „A reánk nehezedő vészterhes és válságos idők szükségessé tették, hogy a rend magánvagyonát képező értékeket ideiglenesen a rend tagjainak őrizetére bízam, fidei comisum gyanánt. Ez értékekre megrongált és kifosztott gazdaságaink helyreállítása érde-

32 Košice, 1919. május 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 250.

33 Jászóvár, 1919. május 28. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 258.

34 Kimutatás azon sérelmekről és anyagi károkról, melyek a jászóvári premontrei prépostságot érték az új államalakulatok részéről. Jászóvár, 1923. november 7. SNA PrJ Kč. 186. f. 675.

35 Jászóvár, 1919. június 4. Autográf kéziratú fogalmazvány. GPAL PrJ-Rt-1-1919.

kében nagy szükségünk van, éppen azért ezek állagából semmi más célra semmit fölhasználnunk nem szabad. Abban a reményben, hogy rendünk munkás élete a jövő tanévtől kezdődőleg újból zavartalan lesz, e nevezett értékeket folyó évi szeptember 1-jén a központi főpénztárba bekívánom. Kérem az összes házfőnök urat, szíveskedjenek jelen rendeletemet az összes rendtárral közölni, és annak idején végrehajtani.” Takács Ferenc Menyhért O.Praem. végül a szétoztott javakat szeptember 23-án³⁶ kérte visszaszolgáltatni.

Június 11. A párizsi békekonferencián jóváhagyták a véglegesnek szánt csehszlovák-magyar országhatárt.

Június 13. A csehek jegyzékben követelték, hogy a magyar csapatok mindenütt hátráljanak vissza erre a határra.

Július 5. A magyar Vörös Hadsereg egységeinek visszavonulása után a cseh csapatok újból birtokukba vették Kassát. A városban azonnal bevezették a katonai diktatúrát.

Július 17. Lefoglalták (államosították) a premontreiek kassai Balassa Zsuzsanna-féle konviktusát.

Július 20. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. megdöbbenésének hangot adva értesítette Fischer-Colbrie Ágost (1863–1925) kassai megyéspüspököt arról, hogy Repka János és Matyasovszky Kálmán Kassán tartózkodó egyházi férfiak a csehszlovák kormány megbízására való hivatkozással a konviktust 1919. július 17-én lefoglalták, az ott alkalmazott premontrei rendtagokat³⁷ állásuktól, lakásuktól és ellátásuktól megfosztották, s a konviktus elhagyására szólították fel őket: „Tekintve azt, hogy a szerzetesrendi életközösség megszüntetése és a rendtagok eltávolítása csak az apostoli Szentszék különös rendeletére és parancsára történhetik meg, amit a nevezettek igazolni nem tudtak, tekintve továbbá azt, hogy a premontrei rendnek a konviktus vezetésére vonatkozó történelmi joga magyar állami törvényen is alapszik, melynek érvényét, mint a magyar királyság többi törvényeit, a cseh-szlovák államhatalom elismerte: oly súlyos egyházjogi és közjogi sérelem esete forog fenn, mely miatt úgy az apostoli Szentszékhez, mint a cseh-szlovák politikai hatalomhoz panasszal kell fordulnom, és a [...] kath. intézet helyreállítását és rendemnek való visszaadását kell kérnem. A csehszlovák teljhatalmú miniszter urat [Vavro Šrobárt] e tárgyban hivatalos beadványban már megkerestem, az apostoli Szentszékhez való felfolyamodásom azonban ez idő szerint lehetetlen; éppen azért Excellenciádat – kinek püspöki székhelyén történt az egyházi intézmény megsemmisítése – bizalomteljes mély tisztelettel kérem, méltóztassék a lefoglalást és kilakoltatást végrehajtó két egyházi férfiút kihallgatni, illetőleg őket eljárásuk egyházjogi igazolására szólítani föl. Ezt annál inkább bátorodom kérni, mivel a

36 Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost levele a házfőnököknek. Jászóvár, 1919. szeptember 23. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.184. f. 329.

37 Ők: Szepesi Károly Géza O.Praem., Beke Benjámin Boldizsár O.Praem., Berkovics Lajos Ernő O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Ebergényi Miksa Ambrus O.Praem.

megbízott paptestvérek hozzám ez ügyben egyáltalán nem fordultak, s romboló munkájukat tudtom nélkül hajtották végre.

Tisztelettel meg kell jegyezmem, hogy a konviktus előljárói a cseh-szlovák államhatalom ellen soha semmiféle [...] nem tanúsítottak, kötelességüket csendben és békében teljesítették, s erre a példátlan eljárásra semmivel rá nem szolgáltak. Ez az eljárás nemcsak a rend statutumaiba és az apostoli Szentszék által adott és megerősített kiváltságaiba ütközik, hanem súlyos megsértése a Kánonjogi Kódexnek, és tudatos áthágása világos törvényeinek, miért a fegyelmi felelősség a többször említett egyházi férfiakra hárul...³⁸

Július 31. Fischer-Colbrie Ágost kassai megyéspüspök a prépostnak szóló válaszában³⁹ kifejtette: már korábban is ismételten kísérletet tett arra, hogy a Balassa Zsuzsanna-féle fiúnevelő intézetet meghagyják a premontrei rend vezetése alatt. Kísérletei eredménytelenek voltak. Válaszul azt kapta, hogy tekintettel most a Prágában uralkodó szociáldemokrata irányzatra, azt is nagy vívmánynak kell tekinteniük, ha megmarad a konviktus katolikus jellege, s a vezetést egyházi férfiakra bízzák. Továbbra is azon lesz, hogy a konviktust visszaadják a rendnek, s hogy a rend tagjainak anyagi ellátása a megváltozott birtokviszonyok között is biztosított legyen.

Augusztus 20. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. megköszönte Fischer-Colbrie Ágost kassai megyéspüspök tenni akarását a Balassa Zsuzsanna-féle konviktus jogtalan elkobzása ügyében. Megjegyezte: „Nem csodálkozom rajta, hogy ez a kegyes és jó akaratú közbenjárás nem vezetett eredményre. Az elkobzás, a szerzetes életközösség megszüntetése és a rendtagok száműzése valóban cinikus részvétlenséggel és hitközönnyel történt...⁴⁰

Augusztus 26. Államosították a rend rozsnyói főgimnáziumát.

Augusztus 31. A prépost levelet⁴¹ írt az államfőnek, a miniszterelnöknek és a kultuszminiszternek, a premontrei oktatási intézmények jogtalan államosítása ügyében.

Szeptember 7. A kassai dómban Vass Miklós Keresztély O.Praem. szerzetes tanár a három kassai vértanú⁴² halálának 300. évfordulójára emlékezve, beszédében – párhuzamot vonva a múlt és a jelen politikai fanatizmusa között – tiltakozott a rend sérelmére elkövetett államhatalmi jogtalanságok ellen. Felszólalásának következménye Csehszlovákiából való azonnali kiutasítása lett.

Szeptember 11. A kassai főgimnáziumot Ján Šimeček-Gara kassai tanfelügyelő – a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium utasítása alapján – erőszakkal elfoglalta. A kato-

38 Jászóvár, 1919. július 20. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 274–275.

39 Kassa, 1919. július 31. SNA PrJ Kč.184. f. 176.

40 Jászóvár, 1919. augusztus 20. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 280–281.

41 Német nyelvű fogalmazvány. Kassa, 1919. augusztus 31. SNA PrJ Kč. 184. f. 472–474.

42 Pongrácz István (1582–1619), Grodecz (Grodzieczi) Menyhért (1584–1619), Körösi Márk (1588–1619). 1995. július 2-án II. János Pál pápa mindhármukat szentté avatta Kassán.

nai asszisztenciával birtokba vett épületben lepecsételték az igazgatói iroda és az iskolai gyűjtemények ajtóit. („A város közönsége, de különösen tanítványaink nagy megdöbbenéssel fogadták e hírt. A szülők rögtön tiltakoztak is a pozsonyi tanügyi referátusnál e törvénytelen eljárás ellen. [...] Örök érdeme marad azonban kassai főgimnáziumi ifjúságunknak, hogy csak nagyon kevesen iratkoztak be a csehszlovák vezetés alatt álló gimnáziumba. [...] Ezért inkább magánúton tanultak. [...] Régi premontrei tanáraik még privátim sem taníthatták őket, erre nagyon ügyelt a cseh hatóság. Ezért titokban egymás lakásán jöttek össze, és ott tanultak csoportonként egymást tanítva. Később az elbocsájtott magyar tanárok oktatták ezeket a magyarságukhoz hűséges diákokat, mégpedig a legnagyobb titokban, állandóan kitéve a fölfedeztetés veszélyeinek. Magánvizsgálataikat – átszökve a »határon« – az újhelyi [sátoraljaújhelyi] piaristáknál és a miskolci kir. kat. főgimnáziumban tették le.”)⁴³

Szeptember 17. A Murgas Hegedüs Anzelm aláírású premontrei szerzetes arról tudósította⁴⁴ a prépostot: szomorú hírek érkeznek Kassa felől a rend jövőjét illetőleg. Egyesek szerint már feloszlatták őket, mások szerint csak fogják stb. Egy civil tanár, aki a kassai rendházban ebédelt, már azt is híresztelte, hogy ennyit meg ennyit kaptak fejeként végkielégítés fejében.

Szeptember 25. A prépost francia nyelvű levelet⁴⁵ küldött Tomáš Garrigue Masaryknak (1850–1937), Csehszlovákia köztársasági elnökének, a rendet ért jogtalanságokról.

Október 2. Hegedüs-Murgas Anzelm a prépost engedélyét kérte⁴⁶ ahhoz, hogy elfogadhassa a kassai reál-gimnázium „kormányunk” által felajánlott igazgatását, amivel egyúttal hivatva volna annak katolikus jellegét megőrizni. Egyben természetesen tekintsen el a perjel által küldött rendeletétől, amely szerint rendi szolgálata egy dunántúli középiskolánál lenne kijelölve. Ugyancsak tisztelettel jelenti, hogy a rendházban a vele szemben már januárban megnyilatkozott ellenséges indulat miatt szállást nem kérhetett, s most a bátyjánál van.

Október 16. Hegedüs-Murgas Anzelm a rendből való kilépésének engedélyezését kérte a préposttól: „Méltóságod még f. é. okt. hó 5-én hozzám intézett nagybecsű sorában is, a jászóvári prem. kanonok-rendet »magyar tanítórendnek« nevezi, s így én ugyanazon az alapon, amelyre ez az elnevezés támaszkodik, mint öntudatos szlovák saját fölszabadult szlovák hazámban már nem lehetek többé annak tagja...”⁴⁷

43 *A kassai premontreiek a húszéves cseh megszállás alatt.* A Jászó-Premontrei II. Rákóczi Ferenc-Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Kassa, 1940, 10. p.

44 Tajó, 1919. szeptember 17. SNA PrJ Kč. 184. f. 326.

45 Jászóvár, 1919. szeptember 25. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 290–295.

46 Kassa, 1919. október 2. SNA PrJ Kč. 184. f. 333.

47 Kassa, 1919. október 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 347.

November 19. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost mély megdöbbenéssel jelentette⁴⁸ František Drtina (1861–1925) prágai kultuszminiszteri államtitkárnak, hogy a premontrei rend magántulajdonát képező kassai katolikus főgimnázium lefoglalása után Medveczky [Medveczky Károly vagy Karol Medvecký; 1875–1937] miniszteri referens úr a premontrei rendházat is lefoglalni és leltároztatni rendelte. E példátlan erőszak végrehajtásával Repka János tábori lelkészt bízták meg. Tisztelettel kérte az államtitkárt, hogy járjon közbe a kormánynál tolmácsolni kérését, hogy a katolikus egyházon és minden emberi jogon elkövetendő sérelem megtörténtét távirati rendelettel akadályozza meg. Az állam méltósága meg nem engedheti, hogy teljesen ártatlan egyházi tanférfiak üldözése minden meghallgatás és védelem nélkül odáig menjen, hogy még hajlékuktól és szerzetes életközösségüktől is megfosztassanak.

December 5. Vavro Šrobár leirata a kötelező állami hűségeskü letételéről. Határidő: 1920. január 20. A hűségeskü szövege a következő volt: *„Osvedčujem sa verejne a zävazne, že sa s celej duše pridávám k československej republike, a slubujem všetke sily a všetek svoj vplyv k rozkvetu tohoto štátu k vzdelávaniu a napomáhaniu blahobytu ľudu k zabezpečeniu spoločenského pokoja i poriadku vinaložitiť.”* Magyarul: *„Nyilvánosan és kötelezően kijelentem, hogy teljesen alávetem magam a csehszlovák köztársaságnak, ígérem, hogy minden erőmmel és befolyással ez állam felvirágztatásán, a nép szellemi és anyagi javának előmozdításán, a közbéke és rend fenntartásán fogok közreműködni.”*⁴⁹

December 20. A prépost francia nyelvű levelet⁵⁰ írt a Szövetséges Katonai Bizottság angol missziójának.

December 29. Lacsny Lajos Ince O.Praem. rosnýói házfőnök a következőkről értesítette⁵¹ a prépostot: „December 29-én a megyéspüspökkel – Balás Lajossal –, a káptalan tagjaival és a központi papsággal együtt a hűségnyilatkozatot mindnyájan letettük a kormány megbízottja előtt.”

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalója az 1919. év felvidéki magyar szerzetesi létéről:

„Az első Csehszlovákiából kiutasított premontrei rendtag Vass Miklós [Keresztély] kassai tanár volt. Ez a kiváló egyházi szónok a kassai mártírok 300 éves jubileumi ünnepén (1919. szept. 7-ikén) a kassai dómban beszédet mondott, amelyben kitért arra, hogy ugyanazon a helyen, ahol 3 századdal ezelőtt három ártatlan papot halálra kínozott a feldühített tömeg vad fanatizmusa, most hasonló vad politikai fanatizmus dühöng a csehek részéről, soha senkinek sem vétett szerzetes-tanárok ellen, csak azért, mert magyarok. Akkorra már ugyanis a Balassa Zsuzsánna nemesi konviktusából

48 H. n., 1919. november 19. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 415.

49 1919. december 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 10.

50 SNA PrJ Kč. 184. f. 478–480.

51 Rozsnýó, 1919. december 31. SNA PrJ Kč. 184. f. 7.

már kikergették az öt premontrei tanárt,⁵² és a premontrei gimnáziumot is megszüntették. Vass Miklós beszédét végighallgatták a dőmban megjelent Sekacs (ezelőtt Székács)⁵³ zsupán; ugyanaz, aki már megelőzőleg egy kassai 15 éves gyereket⁵⁴ a cseh abcúgolása miatt halálra ítélte, és a Hennocque tábornok parancsnoksága alatt álló cseh katonák által fényes nappal a város egyik főterén nyilvánosan főbelövetett,⁵⁵ s a zsupáni tanácsos: Bulla [György]. Vass Miklóst azonnal kiutasították, s a premontreiket most már személyenként is üldözőbe vették.

A magyarok ellen dühöngő Srobár [Šrobár] pozsonyi teljhatalmú miniszter – aki arról is nevezetes, hogy rózsashegyi orvos korában egy medve csontvázát emberi csontvázak agnoszkálta, és eltemettette – egyházi referensét: Medveczky Károly exfranciskánust – ugyanazt, aki saját [besztercebányai] megyéspüspökét: dr. Radnai Farkast [1848–1935] és gróf Batthyány Vilmos [1870–1923] nyitrai püspököt katonai karhatalommal, 24 óra alatt az új republika területéről egy kézi podgyással [sic!] és 4000 cseh korona készpénzzel eltávozni kényszerítette – rászabadította a jászóvári premontrei rendre. Medveczky igen kevés tanultságú ember volt, mindössze 4 gimnáziumi osztályt végzett, a többi már mint szekularizált lelkész magánúton végezte el osztályösszevonással, sőt, az érettségi vizsgálatot is úgy, ahogy letette a losonci tanárok kegyelméből, és ezen az alapon a magyar kultúrminisztertől államsegélyt kapott. Ez a Medveczky azt írta a jászói prépostnak, hogy »mivel a premontrei kanonokok ezer és ezer szlovák ifjúnak vették el a nemzetiségét és anyanyelvét, azért a csehszlovák republikában soha többé tanári állást nem viselhetnek, sőt, ha a Vass-féle esetek ismétlődni fognak, a köztársaság területéről is örökre ki fognak tiltatni.«

Ez a napirenden lévő politikai hazugságok egyik legotrombábbika! A premontrei rend ugyanis soha egyetlen egy szlovák tanulónak nem vette el sem az anyanyelvét, sem a nemzetiségét. Ezt nem is tehette volna, hiszen szlovák tanítványai sem Kassán, sem Rozsnyón nem voltak. Színmagyar népiskolákból kapta összes növendékeit, s így semmi szüksége nem volt annak, hogy magyarosítson. Erre a példátlan politikai hazugságra azért volt szükség, hogy legyen titulus a nagyhírű, jól megépített és gazdagon felszerelt premontrei középiskolák lefoglalására Kassán és Rozsnyón. A szlovák katolikuságot is el kellett ámítani azzal a hamis váddal, hogy a kassai és rozsnyói premontreiek a szlovák fajnak ellenségei, ezért kellett iskoláikat elkönfiskálni, mert ha nincsenek a premontreiek, úgy Kassa és Rozsnyó nem magyarosodtak volna el. Ez a hazug beállítás csak arra volt jó, hogy a kassai iskolát ingyen le lehessen foglalni tót gimnáziumnak,⁵⁶

52 Nevüket lásd a →37. lábjegyzetnél.

53 Székács János (Ján Sekáč) (1882–1964) Kassa első szlovák zsupánja.

54 Őt Tirpák Bélának hívták. Lásd Simon Attila: Kassa három megszállása. *Történelmi Szemle*, 59, (2017) 4. 580. p. (= Simon 2017.)

55 Halálos ítéletét Ján Sekáč betérésére Edmond Hennocque tábornok hagyta jóvá. Simon 2017, 580. p.

56 A kassai lett Csehszlovákia első reálgimnáziuma.

a rozsnóit kaszárnának, s a magyar kultúrát ezen a két jelentős focuson kioltani. Érdekes Stefaneknek,⁵⁷ a volt cseh kultuszminiszternek – aki valamikor Magyarországon egy német tannyelvű magán polgári iskolában tanítóskodott – a premontrei rend képviselői előtt tett nyilatkozata: »Mi jól tudjuk, hogy Önök kitűnő tanárok, de egészen más a pszichéjük, hogy sem a csehszlovák kultúrmunkába beleillenek.« Sokkal durvábban fejezte ki a maga álláspontját a kassai szülők reputációja előtt, akik a premontrei főgimnázium fenntartását követelték, azt mondván, hogy »a premontrei tanárok a magok kultúrmunkájukért börtönt érdemelnének.«

Ily hangulat mellett kezdte meg üldözéseit a hírhedt Medveczky, aki egy aposztata papot⁵⁸ állított a volt [kassai] premontrei főgimnázium élére, s az első tanári kart az egykori magyar iskoláknál alkalmazott renegátokból, több hitehagyott papból és néhány semmi képesítéssel nem bíró diák-emberből állította össze, a premontreiekre pedig ráüzent, hogy adják át a rendházat az új tanároknak lakásul, és távozzanak el, mert a rendház az állam tulajdona. Erre az atrocitásra, amely teljes egyházi tudatlanságot is jelentett, azt kapta válaszul, hogy a premontrei rend pontificii iuris szerzetesrend, s így ahhoz nyúlnia – [...] – tilos. Akkor azután a [kassai] rendőrkapitányhoz – Kohuthoz [Kohout, Josef] – tette át a rendtagok kiüldözésének ügyét, aki egyenként megidézte a rendtagokat és tudtukra adta, hogy 8 nap alatt hagyják el Kassát, mint foglalkozásnélküliek. Így rendeli ezt Medveczky egyházügyi referens. Az eszeveszett ember, akiből minden jogérzet és humanizmus is kiveszett, a 8 nap leteltével újabb táviratot küldött a rendőrkapitánynak, amelyben követeli, hogy a premontreiek 3 nap alatt távolíttassanak el. Éppen karácsony estéjén kellett volna Kassát elhagyniok. Ezt az otromba jogsérelmet maga a zsupán (Fábry)⁵⁹ is megsokallta, és azt üzent a premontreieknek, hogy az ő felelősségére maradjanak Kassán. Az ünnepek után ő maga Prágába utazik, s a belügyminiszterrel megreparáltatja ezt a megbotránkoztató jogtípust. Egyben azt is kívánta, hogy a rend két tagja szintén jelenjék meg Prágában, és személyesen nyújtsa be a kiutasított rendtagok kérvényét. Úgy is történt. Választ ugyan az apellálásra a rendtagok sem kaptak, de a kiutasítást – egyelőre – levették napirendről, és áttértek a rendtagok csehszlovákiai honosságának kinyomozására, azzal a kimondott céllal, hogy aki nem született csehszlovák területen, azt ki fogják utasítani. Medveczky pedig gazdasági tέρre tette át a rend ellen intézett támadásait. [...] Jászóra küldte bizalmas barátját Krejcsit [Krejčí] – ugyanazt, aki a később lefoglalt prímási javaknak lett az igazgatója, s egy év leforgása alatt 10 millió cseh koronával károsította meg az uradalmat, és eltávolíttatott – azzal, hogy a jászóvári prépostság összes ingó és ingatlan vagyonát foglalja le. A durvalelkű cseh kíméletlenül hajtotta végre szégyenletes megbízatását.

57 Anton Štefáne (1877–1964) a szlovák minisztériumban az Iskolaügyi Referátus referense. 1929. február 20-ától december 7-éig oktatásügyi miniszter.

58 1919. október 16-ától volt igazgató az egykori premontrei Hegedüs Anzelm.

59 Pavel Fábry (1891–1951) eredetileg ügyvéd, 1918 októberétől Sáros, 1919 novemberétől Abauj-Torna vármegye zsupánja.

Lefoglalta a rendi jószágkormányzó hivatalát és pénztárát. Összehívta a prépostság tisztjeit és minden rendi alkalmazottjait, és szigorúan megparancsolta, hogy ezentúl neki fognak engedelmessé válni, és senki másnak; lefoglalta az összes háztartási készleteket, a könyvtárat, képgyűjteményt és archívumot, sőt, lefoglalta magát a templomot is. A rendtagoknak arra a kérdésére, hogy ők ezentúl miből fognak élni, azt felelte, hogy neki erre semmi gondja és semmi utasítása nincsen. Szemérmegtelenkedésében odáig ment, hogy a konvent éttermében a praesidiumot magának foglalta el, és működését az uradalom állatállományának megmászásával kezdte. Gyászos impériuma azonban mindössze 3 napig tartott. A rend prépostja ugyanis a kassai püspökhöz – az Úrban nyugvó dr. Fischer-Colbrie-hoz – fordult, akinek egyházmegyéjében van a rend javadalmának legnagyobb része, és kérte, hogy Medveczkyvel szemben az Egyház intézményén elkövetett atrocitása miatt a kánoni jogszabályok értelmében járjon el. A nagynevű püspök táviratban figyelmeztette a kánonjogban analfabéta Medveczkyt, hogy az egyházi törvénykönyv 2346-ik kánonja excommunicációval sújtja mindazokat, akik valamely pápailag megerősített szerzetesrend suppressiójában közvetlenül, vagy közvetve részt vesznek. Ha pedig az illetők egyházi személyek, a censurán kívül rangjuktól és javadalmuktól is örökre megfosztja őket. Ettől azután az exfranciskánus megijedt, és távirattal visszahívta Krejcsit. Jellemző a csehszlovák mentalitásra, hogy a teljhatalmú megbízott eltávozása előtt a premontrei rend felvirágzására dikciót mondott, és azzal búcsúzott, hogy 3 napig tartó kormányzása alatt a rendnek semmi kárt nem okozott.

Kassán ezalatt a helyzet tarthatatlanná vált. Napirenden voltak az elfogatások, Illavára való elhurcoltatások, a hivatalokból való kidobások, házkutatások, kiutasítások, mihelyt valaki elégedetlenségének hangosan mert kifejezést adni. A cseh brutalitás a honvéd szobrot ledöntötte. A katonák e szomorú alkalommal két ártatlan asszonyt agyonlőttek, és sokakat megsebesítettek. Természetesen a premontreieket sem hagyták nyugton.

Hodzsa Milán [Milan Hodža, 1878–1944] a prágai Nemzetgyűlésen azt a hülyeségszámbe menő vádat hangoztatta, hogy a premontrei rend kassai temploma titkos munícióraktár. Tele van puskákkal, töltényekkel, szuronyokkal, kardokkal és gránátokkal, azonkívül temérdek élelmiszerral. Ezt jónak látta a cseh Miscellaneában francia nyelven világgá kürtölni, ami jellemző adat az ő komoly politikus mivoltára. Ennek a hatása alatt egy szép napon egy szakasz szuronyos katona nyomult be a premontrei templomba. Ott mindent föltúrtak-fölforgattak, még az oltárokat is. A gondos kutatásnak az lett az eredménye, hogy a raktár kamrában találtak egy zsákba varrt vadászfegyvert, melyet az egyházi rejtett el oda; továbbá egy szegényes női kelengyét, melyről kiderült, hogy az egyházi leányáé és egy sonkát, melyet a közelgő húsvétra tartogattak ott! A katonaság láthatólag bosszúsán távozott, s a városi rendőrkapitány hírlapi úton publikálta, hogy a premontrei templomban semmiféle muníció nem találtatott.⁶⁰

⁶⁰ Ezt az esetet, a többi jogtalansággal együtt az első bécsi döntést követően, 1938. november 2-án több magyar sajtótermék is feldolgozta. Többek között lásd: A cseh demokrácia

Prágában azonban nem cáfolták meg az otromba hazugságot, sem a nemzetgyűlésen, sem a sajtóban. Nekik szükségük volt arra, hogy a magyar kultúrát képviselő ősi premontrei rend minél gyűlöletesebb színben legyen feltüntetve a cseh és szlovák közvélemény előtt.

A premontrei tanártestületnek együtt maradása Kassán hova-tovább, annál nehezebb, sőt, veszedelmesebb lett. Fokozta a bajt a lakásínség. A rendházban hetenként lakás-rekvirálást tartottak, s attól kellett félni, hogy amely tanárnak két szobája volt – habár csak egy bejárattal –, az egyiket lefoglalják valamely csehszlovák család részére, s a rendi életet teljesen tönkre teszik. Ennek a hatása alatt határozta el a jászói prépost, hogy a rendház második emeletét kiüríti, és a cseheknek átadja azzal a kikötéssel, hogy az odavaló közlekedés ne a rendház, hanem a lefoglalt gimnázium kapuján át történjék. Ennek folytán 11 rendi tanár⁶¹ költözött el [Csehszlovákiából] csonka Magyarországra, s a bencés és Csorna premontrei rend vendégszeretetéből Csornán, Keszthelyen, Győrött, Esztergomban és Sopronban kapott ideiglenes elhelyezést. Ezzel indult meg a rendtagok elköltözése ősi, történelmi székhelyeikről. Jászórol, Rozsnyórol is többen elkéredzkedtek, és részint állami internátusokban, részint előkelőbb családoknál kaptak nevelőtanári alkalmazást. Legalább az üldöztetéstől megmenekültek, s hazafias lelkük a megcsonkított magyar hazában kereshetett megnyugvást...⁶²

1920

Május 5. Kovács Imre Lajos O.Praem. nagyváradai házfőnök arról értesítette⁶³ a prépostot, hogy Soltész Ernőt, a premontrei főgimnázium testnevelő tanárát 1920. március 26-án letartóztatták. 12 napi vizsgálati fogság után az I. Román Lovas Hadosztály ügyészsége 3000 K büntetést szabott ki rá, mert „különböző költemények útján, melyeket olvasott és másoknak is átadott, a román nemzetet szidalmazta.” A román főigazgatóság az ítéletre hivatkozva Kovács Imre Lajos O.Praem. igazgatótól a tanár belső fegyelmi vizsgálatát, és állásából való felfüggesztését rendelte el. A román kultuszminisztérium államtitkára május 4-ei levelében azt közölte, hogy a tanár a vizsgálat befejeztéig nem taníthat.

áldozatai. Egy híres magyar iskola mártíromsága és feltámadása. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 8. 24. p.

61 Ők a következők: Arany János Paszkál O.Praem., Balogh Árpád Ányos O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Faith Nándor Ágoston O.Praem., Frei Péter Gusztáv O.Praem., Gedeon Lipót Elek O.Praem., Kiss Jenő Kolos O.Praem. (1870–1933), Kolumbán Károly Virgil O.Praem., Kovács István Kandid O.Praem., Pupinszky Nándor Lipót O.Praem., Szabadka Zoltán Medárd O.Praem.

62 Takács Menyhért feljegyzése Teleki Pálnak (1879–1941). Jászóvár, 1929. december. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 192. f. 434–440. (= TAKÁCS 1929.)

63 Nagyvárad, 1920. május 5. SNA PrJ Kč. 184. f. 110.

Október 5. A prépostság csehszlovákiai birtokain, Jászóvár székhellyel, a prágai kormányzat kényszergazdálkodást vezetett be, a „kényszerigazgató” František Sebera.

December 11. A prépost a következő szövegű táviratot küldte a nagyváradi konventnek: „az állampolgári esküt mindnyájan letegyék.”⁶⁴

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalójának folytatása. Az 1920. év felvidéki magyar szerzetesi léte:

„1920. január 5-én este megjelent Jászóvárában egy Janidek [?] nevű cseh hivatalnok egy magyarul tudó detektív kíséretében, és felmutatott egy írást Medveczkytól, amelyben utasítva van, »hogy a jászóvári premontrai kanonokok birtokait a csehszlovák állam részére átvegye.« Medveczky dühét csak tudatlansága múlta felül. Az átvételre kiküldött hivatalnok illetékes helyről azt a felvilágosítást kapta, hogy a premontrai kanonokoknak semmiféle birtoka nincsen. Ők a jászóvári prépostság egyházi javadalmából vannak ellátva, amelynek javadalmasa a jászóvári prépost. Így rendeli azt el az 1900. évi április hó 15-ikén kelt királyi adomány-levelél, amely dr. Takács Menyhértet, a kassai premontrai főgimnázium igazgatóját, kinevezte jászóvári prépostnak. A javadalom a jászóvári prépostság nevére van telekkönyvezve. A birtokok átvételére érkezett tisztviselő a királyi adománylevelél láttára észrevehetően zavarba jött. A szekularizáció helyett jobbnak látta jegyzőkönyvet venni föl és eltávozni. Medveczkyt azonban még jobban ingerelte ez a felsülés. A rend nyugalma az elköltözések dacára sem tudott helyreállni. Medveczky gondoskodott róla, hogy állandóan zaklassa az ott maradtakat. Az 1920. évi október havának egyik délutánján (okt. 5.) két autó rakomány cseh érkezett Jászóra. A kassai rendőri igazgatóság emberei voltak, akik Medveczky legújabb küldöttjét: Sebera Franciseket [František] hozták oda gazdasági kényszergazgatónak. Az erőszakos hivatal- és pénztárátvétel ugyanazon módszerrel ment végbe, mint Krejcsi megjelenésekor. Másnap Leleszt rohanta meg ugyanaz a díszes küldöttség, s hol éppen úgy járt el, mint Jászón. Az új kényszeradminisztrátor mindenfelé azt hangoztatta, hogy ő azért jött, hogy a premontraiakat megtanítsa intenzíve gazdálkodni. Meg is tanította. Végigvadászta cseh társaságával erdőinket, végigmulatta tanyáinkat. Vígán folyt az ivás és kártyázás reggelekig, amikor azután egy átalag bort⁶⁵ az autóba vetve tovább száguldottak. Így tartott ez kilenc hónapig egyfolytában...” (Takács 1929, 440–442. p.)

Az 1920. év végére a csehszlovák földbirtokreform összesen 4694 kh-dal (21,6%), a román 3321 kh-dal (59,3%), a magyar 1200 kh-dal (10,7%; utóbbit az állam megváltotta), mindez összesen 9215 kh-dal (23,9%) csökkentette a prépostság földvagyonát.⁶⁶

64 SNA PrJ Kč. 184. f. 391.

65 Ez körülbelül 70 l bort rejtő hordót jelent.

66 Gerinczy László Pál O.Praem. (1906–1965) prépost levele az Actio Catholica Országos Titkárságának. Jászó, 1942. szeptember 17. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 204. f. 140.

1921

A rendi felvidéki birtokok végleges állami lefoglalásának megakadályozására a prépost azzal a szándékkal fordult ebben az évben a Szentszékhez, hogy prépostságát az *abbatia nullius* rangjára emeltesse, kijelölve az alá tartozó területek határait.⁶⁷

Április 8. František Sebera a rend kényszergazdálkodás alóli felszabadítását először még csak két feltételhez kötötte: 1. a rend ne tanúsítson államellenes magatartást, illetve 2. Sebera maga legyen a rend szerződéses alkalmazott fő jószágkormányzója, havi 5000 Kč fizetéssel.⁶⁸

Május 20. Május 19-én megjelent Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnál František Sebera, és bejelentette: a cseh kényszergazdálkodás 28-án⁶⁹ megszűnik. Ezt megelőzően azonban egy beadványt kell benyújtaniuk a telekhivatalhoz, amelyben a rend a feloldást kéri. Ezt eredetileg egy hattagú bizottság vizsgálta volna meg, végül azonban a prépost „Seberával történt megbeszélése folytán csupán egy hivatalos személy fog Jászón megjelenni, s ott a feloldást kimondani. Ez a feloldás azonban nem jelenti a régi teljes gazdasági függetlenséget, mert nagy anyagi áldozatokkal jár. [...] Sebera Františeket a rend gazdasági tanácsosul alkalmazza, évi 60 000 korona fizetéssel [székhelye Prága lesz]. Alkalmaztatásának célja a rend gazdasági ügyeinek a szakminisztériumokban való előmozdítása. Állandó kapcsolatot tart a renddel, és Jászón a két szobából álló titkári lakás állandó lakásképpen számára fenntartatik. Öméltósága itt megjegyzi, hogy most, amidőn a rendnek 400 000 korona kölcsönét kell törlesztenie, amidőn óriási építkezések, befektetések és kegyúri terhek nehezdednek a rendre, tiszta jövedelemről aligha lehet majd szó belátható időn belül. A szerződést öt esztendőre kötik meg. A kényszergazdálkodás alóli föloldás feltétele még egy gazdasági főtiszt alkalmazása. Az iskolaügyeket illetően Takács Menyhért kérdést intézett Hrubanhoz [Mořic Hruban; 1862–1945], a kassai és rozsnói gimnáziumi épületek kárpótlásáért. Takács Menyhért egyébként az iskolaügyben már minden lényegesebb befolyást már felhasznált, hogy azt rendezze. A magyar tanári okleveleket nem akceptálják sem itt, sem Nagyváradon, minek következtében a növendékeket Pozsonyba, illetőleg Kolozsvárra kell majd küldeni...”⁷⁰

Május 27. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost azzal bízta meg⁷¹ Vámos István Elemér O.Praem. kanonokot Rozsnóyn, hogy a katonai parancsnokság előtt képviselje a rend érdekeit a főgimnázium épülete ügyében. Jelentse ki, hogy a rend nincs abban a helyzetben, hogy az épületet el- vagy bérbe adhassa a rozsnói katonai

67 Gerinczy László Pál O.Praem. prépost levele Madarász István (1884–1948) kassai megyéspüspöknek. Jászóvár, 1940. június 1. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 201. f. 586.

68 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. április 8. SNA PrJ Kč. 185. f. 135.

69 Ez végül július 1-jén történt meg. Lásd → 1921. július 5-ét.

70 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. május 20. SNA PrJ Kč. 185. f. 213–215.

71 Jászóvár, 1921. május 27. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 185. f. 217.

parancsnokságnak. Annál kevésbé, mert jelentékeny részben ehhez a tanintézethez van kötve tanító rendi hivatásának gyakorlata. Az eddigi jogsérelmekért a rend az Apostoli Szentszékhez és a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez fellebbezett, s bizalommal várja az igazságos döntést és az iskola visszaadását. Az iskola ideiglenes megszüntetése az egész katolikus egyház súlyos sérelme. A gimnázium épülete már elhelyezésénél fogva sem alkalmas kaszárnának, mivel a székesegyház, a premontrei rendház és a papnevelő intézet közvetlen szomszédságába esik, s mind a katolikus hívek vallásos áhitatát, mind a nevezett egyházi intézmények szükséges nyugalalmát és rendjét állandóan zavarná.

Június 8. Mocnik távirata Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak: „Hajlandó-e a rend Budapesten iskolát vállalni?” Hátral ceruzával, választávirat: a prépost Zimányi Lajos Mihály O.Praem. (1876–1950) kanonokot bízta meg⁷² a feltételek közlésével.

Június 10. A prépost levelet⁷³ írt Hruban Móricnak (Mořic Hruban), a csehszlovák Nemzetgyűlés alelnökének, a rendet ért jogtalanságok és a rendtagok politikai meghurcolása ügyében.

Június 13. A Csehszlovákiában levő rendtagok esetleges kiutasítása bármikor bekövetkezhetett. Ezért Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a jászóváraljai⁷⁴ községi képviselő-testülethez fordult azért, hogy az esetről esetre határozattal ismerje el az adott szerzetes helyi illetőségét, s arról a kérelmező rendtagnak illetőségi bizonyítványt állítson ki. A prépost a következőkkel érvelt: „A jelenlegi politikai viszonyok sok esetben szükségessé teszik az egyes lakosok politikai illetőségének megállapítását. Ami a jászóvári premontrei kanonokrend tagjait illeti, azok mindegyikének egyházi illetőség-helye Jászóvár, amennyiben a jászóvári egyházi javadalom jogcímére vannak áldozópokká felszentelve, s attól elválaszthatatlanok. Az egyházi illetőséget mindig elismerte a magyar állami közigazgatás, amely jogszokásnak természetes folyamánya az, hogy azt a cseh-szlovák politikai hatóságok is elismerjék. Ezen az alapon minden premontrei rendtag, aki Jászóváralja községben négy éven át – mint a teológiai intézet hallgatója – lakott, s az itteni javadalom jogcímén felszenteltetett, s aki a premontrei rendhez, mint erkölcsi személyhez tartozván, a községi közterhek viselésében állandóan részt vesz, tehát adófizető, Jászóváralján illetőséget szerzett.”⁷⁵ – A prépost a rendnagyi gyűlésen bejelentette:⁷⁶ a rend 1921. augusztus 23. és 25. között az ausztriai Schläglben nagykáptalant tart. Tárgya a rend statutumainak revíziója. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a nagykáptalan elé akarja terjeszteni a jászóvári rendet a háború következté-

72 SNA PrJ Kč. 185. f. 250.

73 SNA PrJ Kč. 185. f. 252–256.

74 A jászóvári prépostság közigazgatásilag Jászóváraljához (szlovákul Jasovský Podzámok) tartozott, amely egybeépült Jászóval, és 1950-ben hozzá is csatolták.

75 Jászóvár, 1921. június 13. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 185. f. 262.

76 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1921. június 13. SNA PrJ Kč. 185. f. 263.

ben ért csapásokat és veszteségeket, és kérni fogja, főleg a belga rendi testvérek közbenjárását, a rend jogainak érvényesítése érdekében.

Július 5. A kényszergazdálkodást a prágai földhivatal július 1-jével megszüntette. A rend függetlensége azonban még nem teljes, mert a harkácsi⁷⁷ (parcellázási előmunkálatok folynak) és a magasrévi birtok (kényszerbérlet alatt áll) vonatkozásában határozat még nem érkezett. A kényszergazdálkodás anyagi kára kb. 150 000 koronát tett ki. A prépost az előző hónapban – váradszentmártoni és nagyváradi látogatásakor – meggyőződött arról, hogy „az ottani prépostság javadalmi tekintetben innen [Jászóvárról] nem kormányozható. Ennélfogva javadalmi és iskolafenntartási tanácsot nevezett ki már régebben, melynek működését látogatása alkalmából felülvizsgálta. Őméltósága megállapítja, hogy elismerésre méltó szép munkát végeztek. Anyagilag oly helyzetben vannak, hogy megbírják az iskola és egyéb kultúrterheket [...] A javadalmi tanács elnöke dr. Károly Irén, tagjai Fábíán Imre házfőnök-jószágkormányzó, dr. Kovács Lajos igazgató, Víz Lénárd mint senior professorum, továbbá Leéb Bertalan és Bertram Brunó, mint házgondnok. [...] A váradiak préposti megbízottat is kértek Őméltóságától. Ily megbízottnak kinevezéséhez azonban a rend Generálisának [Norbert Schachingernek; 1842–1922] a jóváhagyása szükséges, de meg első lépés volna a dismembratiohoz is, amit Őméltósága semmi esetre sem akar megindítani.⁷⁸ Helyzetük politikai tekintetben tűrhető; amíg nem helyezkednek szembe a politikai hatósággal, amelynek nagyobb része szükség szülte oláh. Magyarul taníthatnak és oláh tanítványuk egy sincs. A rendházi élet szempontjából reális kifogás senki ellen sincs...”⁷⁹

Július 10. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Berkovics Lajos Ernő O.Praem. okleveles rendi tanárt a nagyváradi premontrei főgimnáziumba nevezte ki. Ez alapján „Nagyrománia” állampolgára lesz. Felhívta tehát arra figyelmét – miként a tantestület többi tagja is –, tegye le az állampolgári esküt, s mind egyházi, mind tanári állásában ahhoz mindenkor hű maradjon. Minél előbb szerezze meg útlevelét.⁸⁰

Szeptember 6. Aranyossy Andor és Aranyossy Arisztid ügyvédek azt jelentették⁸¹ a prépostnak, hogy a premontrei rend nem szlovenszkoói illetőségű tagjainak kiutasítása ügyében dr. Hrubán Mór ügyvédhez fordultak, s levelük másolatát Seberának is elküldték Pöstyénbe. Utóbbtól ma kaptak választ: dr. Hrubánnal együtt már megtették a szükséges lépéseket, s minden további intézkedést máris megakadályoztak. Ezért a

77 Ma Hrkác néven Gömörfalva része.

78 1924-ben, a politikai helyzetre való tekintettel, illetve egyházfegyelmi szempontokból és rendkormányzati érdekből maga Takács Ferenc Menyhért O.Praem. kezdeményezte az önálló prépostság szervezését. Ez 1925-ben egyes váradszentmártoni és nagyváradi premontreiek ellenkezésébe ütközött, de végül meg tudtak egyezni, és 1926. január 11-én az Apostoli Szentszék a romániai tagozatot az önálló perjeltség rangjára emelte.

79 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. július 5. SNA PrJ Kč. 185. f. 292–293.

80 SNA PrJ Kč. 185. f. 508.

81 Kassa, 1921. szeptember 6. SNA PrJ Kč.185. f. 441.

rend tagjai megnyugodhatnak, az intrikus távozása pár nap múlva megtörténik. E napokban tárgyal az ügyben dr. Hrubán Micsura (Martin Mičura; 1883–1946) szlovák (igazságügy)miniszterrel. Mihelyt az új minisztert kinevezik, dr. Hrubán olyan megoldást akar létrehozni, hogy egyszer s mindenkorra vége szakadjon ezen intrikáknak.

November 7. Az aznapi rendnagyi gyűlésen a prépost fájdalommal állapította meg, hogy rendjük „még mindig méltánytalan és barbár hangú támadásoknak van kitéve. Súlyosbítja ezen támadásoknak az élet az, hogy vezető politikai állású tényezők részéről történik. Öméltósága azon reményének ad kifejezést, hogy a Rota Romana döntése után a meghurcolt rendnek bírói úton fog elégtételt szerezni. Öméltósága ismételten kifejezi, hogy a rend tagjai ezen nehéz viszonyok között minden politikai szerepléstől tartózkodjanak...”⁸²

November 29. Gocan Simon tankerületi főigazgató arról értesítette⁸³ a prépostot, hogy „a közoktatásügyi minisztérium kolozsvári államtitkárságának 37 125-1921. sz. rendelete értelmében, a jövőben szerzetes tagoknak idegen országból való ideköltözése nem hagyható jóvá. A rendeknek gondoskodnia kell, hogy a szerzetestanároknak utánpótlása Románia területéről történjék, hogy ők román egyetemen végezzék tanulmányaikat, és itt szerezzék meg maguknak a törvényes képesítést.”

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalójának folytatása. Az 1921. év felvidéki magyar szerzetesi léte:

1921-ben „azután a gazdasági tanácsos úr lépéseket tett, hogy a kényszergazdálkodás szűnjön meg, úgy azonban, hogy ő tíz év tartalmára – évi 60 ezer cseh korona dotációval – a rend Prágában lakó gazdasági tanácsosa legyen, továbbá, hogy a jászóvári magyar tiszttartó helyébe egy cseh főintéző, Hrubán, neveztetnék ki, hogy a rend Prágában évi 20 ezer koronával dotálandó ügyvédet tartson, s hogy egyik birtokát parcellázásra jelölje ki. A megegyezés létre is jött. A kényszerigazgató segédjével, Hrubánnal, együtt eltávozott, de ez utóbbi perrel támadta meg a rendet, hogy róla a megegyezésben nem gondoskodott. Bár a bíróságok a pert a rend javára döntötték el, a prágai földhivatal – a szlovenszkói birtokos osztály jelenlegi legfőbb ura és tönkretevője – legalább 80 ezer korona kártérítést követel azért, hogy 9 hónapig Jászón élőködött, fizetést húzott és semmit sem csinált.

Ez a Sebera volt az, aki Hrubán nevű társával együtt, hogy a jászói központtól távollevő leleszi gazdaságokban minél szabadabban garázdálkodhassanak, az ottani prépostsági jószágkormányzót önhatalmúlag felfüggesztette állásából, hivatalát és pénztárát lefoglalta. Halmos Viktor jószágkormányzó ezután csak titokban érintkezhetett rendfőnökével, s mivel körzetébe a trianoni határon túl magyar gazdaságok is tartoztak, szabályszerű határátlépési igazolvánnyal is el kellett látogatnia. Emiatt Seberáék előtt gyanússá lett, és munkafelügyelő címen egy Ptacsnik [?] [Ptáčnik?] nevű kémet alkalmaztak Leleszen, aki még a magyar gazdaságokba is átjárt, s többször megfordult

82 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. H. n., 1921. november 7. SNA. PrJ Kč.185. f. 551.

83 Nagyvárad, 1921. november 29. SNA PrJ Kč.185. f. 663.

Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen is. Halmost az úgynevezett határon több ízben, a Ptacsnik besúgására, télvíz idején a cseh határőrök levetkőztették, ruháit, a kocsit és kocsist megmotozták, a neki szóló magyar gazdasági jelentéseket elfogták, s csendőrséggel a lakását is átkutatták. Ezen atrocitások által helyzetét Leleszen tarthatatlanná tették, míg végre rendfőnöke kénytelen volt őt Budapestre áthelyezni.

Azóta a rendnek három gazdaságát osztották fel a csehek között, a forgalmi érték egytized részének kilátásba helyezett megtérítése fejében. A többi birtok fölött ott függ a Damokles kardja. Az egykor dúsgazdag rend ma súlyos passzívák között vergődik, és ki tudja, még mi következik?” (Takács 1929, 442–444. p.)

1922

Január 28. Szepesi Károly Géza O.Praem. fő jószágkormányzó a visszakapott pénztárkönyv átvizsgálásakor így összegezte a prépostnak a rendi vagyon cseh privatizációjának egyéni módját: „Mint érdekes tételt említem meg, hogy az 1920. évben az állami hivatalnokok (leltározók, lefoglalók, Sebera és dr. Hrubán) 69 921,76 K-át vettek fel a gazdasági főpénztárból.”⁸⁴

Február 15. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost levelet (Tusor–Tóth 2012, 240–242. p.) írt Clemente Micara (1879–1965) prágai apostoli nunciussnak, a rendet ért jogtalanságok és sérelmek ügyében.

Március 1. A rend jászóvári gazdasági gyűlésén ismertették a prépost újabb leiratát. Ennek ötödik pontja kimondta: „A rend tisztí alkalmazottait, altisztjeit és szolgaszemélyzetét a rend hozzátartozóinak tekinti, velük humánusan és egyforma méltánysággal fog eljárni. [...] A szorgalmat, hűséget és kiválóságot elismeréssel fogja kíséni, a hanyagságot, megbízhatatlanságot nem fogja megtűrni, a hűtlenséget nem fogja elhallgatni és mentegetni.”⁸⁵

Március 22. A rend egy ismeretlen nevű gazdasági felügyelője, préposti megbízásból, Tárczy Albert kékcsei plébános február 21-ei, dombrádi plébánia rendi alapítására vonatkozó kérelmét elutasította. Indoklása: egyrészt a földkisajátítás mai folyamata, másrészt amiatt, mert a rend egy új magyar gimnázium felállítása előtt áll a közeljövőben, s mindezek olyan megterhelést jelentenek a rend magyarországi birtokaira, hogy egy új plébánia alapítására nem is gondolhat. Már csak azért sem, mert a prépostság birtoka egyházi és iskolai célokra lekötött kultúrvagyon, amelyből önkéntes adományokat nem lehet tenni.⁸⁶

Április 19. A rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve szerint „a kultuszminiszter [Vass József; 1877–1930] átiratot intézett Őméltóságához, hogy tanintézetet állítson fel [Magyarországon], és pedig lehetőleg a fővárosban. [...] Őméltósága a miniszternek

84 Jászóvár, 1922. január 28. SNA PrJ Kč. 185. f. 47.

85 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1922. március 1. SNA PrJ Kč. 185. f. 139.

86 Jászóvár, 1922. március 22. SNA PrJ Kč. 185. f. 119.

adott válaszában kijelenti, hogy szíves készséggel vállalkozik egy gimnázium megnyitására, azonban épület nem áll rendelkezésére. Nevezze meg tehát a kerületet és a kincstári épületet, ahol a gimnázium megnyílhatnék...⁸⁷

Május 17. A prépost konventi gyűlésen⁸⁸ ismertette az április 26-án, Averbode-ban megtartott generálisválasztó káptalan előzményeit, befolyását, értékes tapasztalatait. Az új generális apát [ő Gummar Crets; 1858–1944] averbode-i lett; vele, és más apáttal is beszélt Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Programja: a rendet a statutumok szerint kormányozni, fegyelmét megtartani, az egyes helyeken esetlegesen meglazult fegyelmet helyreállítani. A prépost szerint most, amikor a rendet megfosztották tanító jellegétől, minden erejét a lelkipásztorkodásra fogja fordítani, minden egyes rendtag teljes odaadással azon legyen, hogy akár a konventben való példás életével, akár a rendi plébániákon való lelkiismeretes pasztorációjával, az egyház és a rend értékes tagja legyen.

Június 3. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a következőkről értesítette Szepesi Károly Géza O.Praem. fő jószágkormányzót: tekintettel arra, hogy a közeljövőben aktuálisá válik a rend budapesti gimnáziumának építése, s így szükséges, hogy valamely budapesti pénzügyintézetnél legyen elhelyezve a rend tartalék tőkéjének nagyobb része, ezért kéri, hogy a rendelkezésére bízott magyarországi folyószámlák javukra álló összegének 70%-át a Leszámítoló és Pénzváltó Bank budapesti főintézeténél helyezze el folyószámlára.⁸⁹

Június 7. Az Apostoli Szentszék a jászóvári prépostságot 10 plébániával (ezek: Jászóvár, Jászó, Jászómindszent, Rudnok, Debrőd, Felsőmecenéz, Jászóújfal, Lelesz, Királyhelme, Nagykapos) a megyés apátság rangjára emelte.⁹⁰ A pápai bulla gyakorlati érvényesítését azonban a (vatikáni-)csehszlovák-magyar (egyház- és állam)politikai nézetkülönbségek⁹¹ (majd perek)⁹² megakadályozták. Mindezek ellenére a prépost joghatósága kiterjedt a rend anyaországi és – 1926-ig – romániai birtokaira is.

Szeptember 29. A prépost átiratot⁹³ küldött a Földbirtokrendező Bírósághoz, miszerint: „Tárgyalások folytak arról, hogy a rend Csonkamagyarország területén egy gimnáziumot átvegyen.”

November 12. Ezzel kapcsolatban fővárosi és vidéki, gödöllői helyszín is felvetődött. A szakminiszteri döntés eredményét elsőként Kertész K. Róbert (1876–1951) épi-

87 Jászóvár, 1922. április 19. SNA PrJ Kő. 185. f. 194.

88 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1922. május 17. SNA PrJ Kő. 185. f. 322.

89 Jászóvár, 1922. június 3. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 185. f. 363.

90 *Acta Apostolicae Sedis*, XVIII, (1922) 16. 582–584. Lásd még Berger 2016.

91 Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975, 13–54. p.; Szuromi Szabolcs Anzelm: *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*. *Magyar Sion*, 5 (47), (2011) 1. 99–100.

92 Rácz Kálmán: *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt*. 1–2. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6, (2004) 3–4. 35–52., 67–95. p.

93 Jászóvár, 1922. szeptember 29. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 185. f. 237.

tész⁹⁴ közölte a préposttal: „A szóban forgó ügyben, melyben Méltóságoddal helyszíni szemlén együtt lehetni szerencsés voltam, illetékes helyen a távolabb eső hely nyert elfogadást...”⁹⁵

December 18. Felsőbb kívánságra, s a rend érdekeinek figyelembevételével, a prépost elhatározta, hogy a kassai Balassa Zsuzsanna-féle királyi konviktust a jövő tanév kezdetétől a budapesti Norbertinumba helyezi, és megnyitja. Ezért Zimányi Lajos Mihály O.Praem. norbertinumi igazgató számítását kérte arra nézve, hogy a ház jelenlegi beosztását tekintve hány tanulót lehetne ott maximum elhelyezni, s mennyivel többet, ha nagyobb tanuló- és hálótermeket alakítanának ki és rendeznének be. [De Takács Ferenc Menyhért O.Praem. ezt a tervét nem valósította meg.]⁹⁶

1923

Január 17. A rend nagyváradi főgimnáziumát a román hatóságok végleg bezárták.

Március 27. A rendnagyi gyűlés jegyzőkönyvéből⁹⁷ megtudjuk: „A Gödöllőn építendő gimnázium, rendház, templom és konviktus dolgában Őméltósága tárgyalt az illetékes tényezőkkel: a kultuszminiszterrel [Klebelsberg Kunóval; 1875–1932], annak tanácsosaival, a pénzügyi központtal és az Általános Hitelbank vezérigazgatójával [Ullmann Adolffal; 1857–1925]. Ezekkel letárgyalta Őméltósága az építendő épület theoretikus alapelveit. [...] A templom a kassai rendi templom mintájára fog felépülni. [...] A gimnázium [...] 1924 szeptemberében megnyílnék két osztállyal. [...] Minden esztendőben két új osztály nyílna meg. [...] A második esztendőben épülne föl a rendház, a harmadikban a konviktus és a negyedik esztendőben a templom...” Mindezekből a tervekből a rendnek a templom építésére már nem maradt pénze.

Május 21. Károly József Irén O.Praem. (1854–1929), a nagyváradi javadalmi és iskola-fenntartási tanács elnöke, 13 oldalas tanulmányban⁹⁸ foglalta össze a nagyváradi premontrei intézmények történetét.

Július 14. A rendi káptalan 1923. július 5-ei határozata alapján Takács Ferenc Menyhért O.Praem. kötelezvényt írt alá (ezt Klebelsberg Kunó miniszter július 18-án hagyta jóvá) 105 300 q és 76 kg „tiszavidéki búza értékű kölcsön” felvételéről a budapesti Magyar Pénzügyi Szindikátustól. Ebben a rend kötelezte magát arra, hogy „jelen kölcsön kijáró ellenértékét kizárólag a Gödöllőn létesítendő gimnázium, internátus, rendház és gazdasági épületek építésével és felszerelésével kapcsolatos kiadások

94 Sváb Gyulával (1879–1938) együtt ő tervezte az 1923 és 1928 között felépült gödöllői premontrei intézményrendszert.

95 1922. november 12. SNA PrJ Kč. 185. f. 117.

96 Jászóvár, 1922. december 18. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 186. f. 528.

97 Jászóvár, 1923. március 27. PrJ-Rt-1-1923.

98 Szélgjegyzetek a nagyváradi premontrei főgimnázium tulajdonjogához. Nagyvárad, 1923. május 31. SNA PrJ Kč. 186. f. 320–332.

fedezésére használja fel.”⁹⁹ Ezt az első hitelfelvételt még további két nagy (1926, 1927) s több kisebb összegű kölcsön követte.¹⁰⁰

Július 21. A 265/1923. sz. préposti rendelet alapján: „A prépost-vikárius úr személyére nézve azt tartandó szem előtt, amit az 504. számon a Supremo Ordinis Moderatore előír, hogy minden tekintetben tiszteletreméltó egyházi férfiú legyen, legalább 10 éve fogadalmas rendtag, s legalább 40 éves, s abszolút többséget kapjon.” Mivel Károly József Irén O.Praem. már több mint egy éve beteg volt, ezért Leéb Imre Bertalan O.Praem. (1880–1945) kanonokot jelölték prépost-vikáriusnak, aki ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy az alma mater nem hagyja magukra őket, hanem hathatósan támogatja mindenkor és mindenben. A rend csak közös munka révén fenntartható.¹⁰¹

Szeptember 25. Gödöllőn megtörtént az új jászóvári premontrei intézménykomplexum ünnepélyes alapköltétele.

Október 23. A káptalani gyűlések alkalmával azt közölte a prépost, hogy a rendi jószágkormányzóságot egy magyarországi és egy szlovenszkói kerületre fogja megosztani. Halmos József Viktor O.Praem. jószágkormányzó a magyart kéri.¹⁰²

November 14. A prépost szükségét érezte a rend helyzetével az új prágai nunciust [ő Francesco Marmaggi; 1876–1949] megismertetni. Mielőtt azonban jelentését elküldte volna, ennek szövegét felolvasta a rendnagyi tanács tagjainak, akik ezt feszült figyelemmel hallgatták, és egyhangúlag tudomásul vették. „Őméltósága ezután kijelenti, hogy a nunciustól beérkezendő válasz után a teljhatalmú miniszterhez [Vavro Šrobárhoz] ír majd, hogy az iskoláikat adja vissza, és részesítse a rendet megfelelő kárpótlásban. Miután az apostoli nuncius a kánoni per megindítását nem igen fogja ajánlani, mert hiszen ez helyzetét megnehezítené, minden valószínűség szerint Medveczyt fogja engedékenységre bírni. Ha azonban így sem kapja a rend iskoláit vissza, abban az esetben ezek visszaszerzése érdekében Őméltóságának elhatározott szándéka a polgári bíróság elé vinni az ügyet. Hiszen több mint száz éve a gimnázium a rend birtokában, a vallásalap a rendnek adta minden kikötés nélkül, és a rend saját nevére csak azért nem íratta, mert nem akart incidens dolgot elkövetni. A csehek most Kassán úgy a gimnáziumot, mint a templomot állami tulajdonnak akarják nyilvánítani, és nehogy a rend joga elévüljön, meg kell indítani a pert.”¹⁰³

December 10. A rend a gödöllői építkezések fedezésére, évi ötven vagon búza törlesztésével, jövedelmének egy tetemes részét ötven évre lekötötte.¹⁰⁴

99 PrJ-Rt-1-1923.

100 Pro memoria a jászóvári kanonokrend gödöllői tagozatának adósságainak ügyében. Gödöllő, 1935. március 23. SNA PrJ Kč. 196. f. 207.

101 Leéb Imre Bertalan O.Praem. levele a prépostnak. Nagyvárad, 1923. július 21. PrJ-Na-1-1923.

102 Halmos Viktor jószágkormányzó levele Takács Menyhért prépostnak. Lelesz, 1923. október 23. SNA PrJ Kč. 186. f. 633.

103 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1923. november 14. SNA PrJ Kč. 186. f. 185.

104 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1923. december 10. SNA PrJ Kč. 186. f. 183.

Kovács Imre Lajos O.Praem. beszámolója alapján Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost így foglalta össze az 1920-as évek eleji nagyváradai magyar szerzetesi létet:

Kovács Imre Lajos O.Praem. igazgatót és Champier József István O.Praem. (1884–1952) dr. tanárt a Boldogasszony Anyánk kezdetű magyar ének miatt letartóztatták, majd másfél évig katonai bíróságok elé idézték őket. Kiutasító rendeletet adtak ki Szopez Ervin Loránd O.Praem. (1889–1959) és Rafain Alajos Barnabás O.Praem. (1892–1951) premontrei tanár ellen, „amit csak az igazgató kérelmére függesztettek fel. A tanítás menetét folyton megújuló vizsgáztatásaikkal, diákok és tanárok fölött indokolatlanul tartott fegyelmi eljárásokkal zavarták. Több magyar tanulót kikértek az intézetből. Végre is 14 pontba foglalt, többnyire nevetséges tartalmú ürügyekre hivatkozva, a nálunk is szabályosnak hirdetett [...] eljárások elmellőzésével, 1922 decemberében kényszerítették a rend fejét, hogy függeszse fel igazgatói állásából Kovács Lajos dr.-t. Azonban ezzel nem érték be, hanem 1923. január 17-én bezárták a nagyváradai premontrei főgimnáziumot, amelyet többé – az itteni magyarság ismételt sürgető kérése dacára – megnyitni nem engedtek. Az igazgatót Nagyvárad elhagyására kényszerítették, utóbb a tanárok legnagyobb része átjött Gödöllőre...” (Takács 1929, 444. p.)

4. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend 1924 és 1929 közötti helyzetének összefoglalása

A Jászóvári Premontrei Kanonokrendnek az utódállamokban történt üldöztetése, gazdasági és politikai ellehetetlenítése az 1923-at követő években sem szűnt meg. Mindezek ellenére Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak sikerült életben (működésben) tartania szerzetesi közösségeit.¹⁰⁵ Ezek tagozatként éltek tovább. A prépost – politikai, egyházfegyelmi és rendkormányzati okokból – 1924 januárjában kezdeményezte Váradhegyfok (Nagyvárad) önállósodását, amely mint perjelség, a generális káptalan (Tepla, 1924. augusztus 20–23.) és az Apostoli Szentszék jóváhagyásával (1926. január 11.) meg is valósult.

1924. szeptember 24-én indult a gödöllői új jászóvári premontrei reálgimnázium. Első tanári kara (a készségi tárgyakat oktató világiakat nem számítva) négy-négy Kassáról és Nagyváradról, valamint három Jászóvárról kiutasított vagy egyéb okból onnan eljött premontrei szerzetes tanárból állt. 1929. október közepére a felvidéki premontreiek helyzete a kiutasítások, illetve az ezzel való folyamatos fenyegetőzések miatt

¹⁰⁵ „Takács Menyhért dr. ebben a sorsdöntő időben volt bizonyára a legnagyobb. [Így méltatták rendtársai a prépostot az MTI-nek leadott nekrológban.] Itt is, ott is megmentette rendjét az elpusztulástól. A megszállt területeken [Csehszlovákiában és Romániában] minden politikától mentes rendi vezetést és életet inaugurált, mely számot vetett a tényleges állapotokkal, mentette a menthetőt és új lendületbe hozta az ottani keretek között a premontrei rend legrégebb foglalkozási ágát, a lelkipásztorkodást. A csonka hazában pedig gödöllői alapításával új életre támasztotta rendjét...” MTI Könyvnyomat hírek. 22. kiadás. 1933. november 29. 19 ó 10 p.

annyira tarthatatlanná vált, hogy a prépost kénytelen lett a jászóvári teológiai intézetet tanárostul-növendékestül együtt Gödöllőre, az új rendházba átköltöztetni.

Végezetül felhívjuk a figyelmet a Jászóvári Premontrei Kanonokrend megmaradásának három apróbb, nem közismert aspektusára:

1. A prépost Sátoraljaújhely Újhely részén született, amely 1920-ban Csehszlovákiához került, s így, például az ún. honossági vizsgálat eredményeként nem utasíthatták ki az országból.

2. A budapesti Norbertinum 1920 után is a rend tulajdona maradt. Ezért, amikor a rend érdeke úgy kívánta, Takács Ferenc Menyhért O.Praem. hivatalosan is mint magyarországi, budapesti lakos képviselhette a rendet. Így vehetett fel a csehszlovák (jászóvári) székhelyű és csehszlovák lakóhelyi illetőségű rendfőnök magyarországi pénzügyintézetektől (a Norbertinum címe alapján budapesti lakosként meghatározva önmagát) többször is kölcsönt. Ennek a helyzetnek a jogosságát (törvényességét) a prépost halálát követő évben – egy per kapcsán – Kovács Imre Lajos O.Praem. vikárius hivatalosan igazolta: „Igazolom továbbá, hogy dr. Takács Menyhért [...] prépost-prelátus urunk a trianoni határok megvonása után is minden állami és egyházi hatóságtól elismerten Csonkamagyarországon is képviselte a jászó-premontrei rendet, amelynek jog szerint és ténylegesen feje volt. Az ő névaláírása szerepelt rendünk összes fontosabb ügyiratain (a gödöllői építkezésekre felvett kölcsönök, kinevezések stb.), és ennek hitelességét senki kétségbe nem vonta...”¹⁰⁶

3. Jászóvár földrajzi helyzetének, pontosabban Csehszlovákiához való csatolásának/tartozásának széles körű nem ismerete.

Az 1924 és 1929 között Csehszlovákiából és Romániából kiutasított, vagy préposti rendelkezés nyomán hosszabb-rövidebb ideig Magyarországra vagy más (országbeli) konventbe ment jászóvári premontrei szerzetesek névsora:¹⁰⁷

1. *Jászóváról*: Bacsó Lajos Vilmos O.Praem., Hermann István Egyed O.Praem. (1895–1970), Lipták Jenő Lambert O.Praem. (1897–1954), Majtényi György Dezső O.Praem. (1884–1949), Vidákovich Antal Aladár O.Praem. (1892–1961), valamint 10 novícius és egyéb növendék, köztük Bárczy Géza Valér O.Praem. (1902–1966), Gábrriel László Asztrik O.Praem. (1907–2005), Staff (Paulai) Károly Imre O.Praem. (1907–1971), Zillich (Zimándi) István Pius O.Praem. (1909–1973);

2. *Kassáról*: Áldorfai József Benedek O.Praem., Buczkó József Emil O.Praem. (1893–1969), Holba Róbert Kasszián O.Praem., Magyar Endre Gábor O.Praem. (1893–1952), Spiilka Tibor Lőrinc O.Praem. (1898–1955), Stuhlmann Vencel Patrik O.Praem.;

3. *Nagyváradról*: Berkovics Lajos Ernő O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Champier József István O.Praem., Ernyi János Gilbert O.Praem. (1878–1959), Filó Alajos Ede O.Praem. (1888–1982), Labancz István György O.Praem. (1880–1958),

¹⁰⁶ Gödöllő, 1934. november 2. SNA PrJ 195. Kč. f. 420.

¹⁰⁷ Lásd: Névtár 1944.

Oszvald Ferenc Arisztid O.Praem. (1890–1973), Rafain Alajos Barnabás O.Praem., Suta József Evermód O.Praem. (1897–1982), Szombach Ferenc Godehárd O.Praem. (1892–1946), Szopek Ervin Loránd O.Praem.

Források

1.

Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára (GPAL)

GPAL PrJ-Rt-1-1919, 1923

GPAL PrJ-Na-1-1923

GPAL PrJ-Rt-2-1923

GPAL PrG-Rt-5-1948–1950

Slovenský národný archív Premonštrátska prepozitúra Jasov (SNA PrJ)

SNA PrJ Kč. 3. Fasc. 128. nr. 12.

SNA PrJ Kč. 182. f. 18.

SNA PrJ Kč. 183. f. 511., 856.

SNA PrJ Kč. 184. f. 1., 7., 8., 10., 23., 110., 156–158., 176., 186–187., 220., 250., 258., 274–275., 280–281., 290–295., 326., 329., 333., 347., 391., 415., 472–474., 478–480.

SNA PrJ Kč. 185. 1921: f. 135., 213–215., 217., 250., 252–256., 262–263., 292–293., 441., 508., 551., 663. 1922: f. 47., 117., 119., 139., 194., 237., 322., 363.

SNA PrJ Kč. 186. f. 183., 185., 320–332., 528., 633., 675.

SNA PrJ Kč. 192. f. 434–445.

SNA PrJ Kč. 195. f. 420.

SNA PrJ Kč. 196. f. 207.

SNA PrJ Kč. 201. f. 586.

SNA PrJ Kč. 204. f. 140.

2.

Cz. Farkas Mária: A Mécs László-epizód Párizsban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103, (1999) 1–2. 218. p.

Tusor Péter–Tóth Krisztina: Az újonnan megnyitott vatikáni fondok és a magyar történetkutatás. In Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Budapest–Róma, 2012, 240–242. p.

Felhasznált irodalom

1.

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend névtára az 1916. évre. Budapest, 1916.

A Jászóvári Kanonokrendi Prépostság névtára az 1944-ik évre. Jászóvár, 1944.

A kassai premontreiek a húszéves cseh megszállás alatt. A Jászó-Premontrei II. Rákóczi Ferenc-Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Kassa, 1940, 10. p.

A košicei csehszlovák állami reálgymnázium első jelentése az 1919–20. iskolai tanévről. Košice, (é. n.), 7. p.

Berger, Edvin 2016. *Le questioni storico giuridiche irrisolte riguardanti l'erezione dell'abbazia nullius di Jasov. (1922)* Roma, Lateran University Press.

Kara Anna 2011. Hazádnak rend(ül)jetlenül légy híve?! *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13, 4. 67–86. p.

Kara Anna 2013. Tíz év, amely megrengette a rendi világot. Adalékok a jászóvári premontreiek történetéhez, 1918–1928. *Hitel*, 26, 4. 112–119. p.

- Rácz Kálmán 2004. Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt. 1–2. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6, 3–4. 35–52., 67–95. p.
- Salacz Gábor 1975. *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 13–54. p.
- Simon Attila 2017. Kassa három megszállása. *Történelmi Szemle*, 59, 4. 580. p.
- Somorjai Ádám 2008. *A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja. 1927–1935*. Pannonhalma, Archiabbatia de Sancto Monte Pannoniae.
- Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. *Sprievodca po archívnych fondoch. I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, 1964, 327–337., 354–359.
- Sztyahula László 2012. *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története. 1918–1950*. Budapest, PhD-dolgozat.
- Szuromi Szabolcs Anzelm 2011. A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között. *Magyar Sion*, 5 (47), 1. 99–100. p.
- Tóth Krisztina 2020. *A budapesti apostoli nunciatúra iratanyagában található premontrei források*. Kézirat, Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára.
- Tusor Péter–Tóth Krisztina 2012. Az újonnan megnyitott vatikáni fondok és a magyar történetkutatás. In Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Budapest–Róma, 203–252. p.

2.

- Acta Apostolicae Sedis*, XVIII, 16. (1922) 582–584. p.
- Erdészeti Lapok*, 1913. október 1., 847. p.
- Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 8. 24. p. *A cseh demokrácia áldozatai. Egy híres magyar iskola mártírsága és feltámadása*.
- MTI Könyvatos hírek. 22. kiadás. 1933. november 29. 19 ó 10 p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 3, 123. [571] (1924) 5. p. „Magyar!” Írta: Hegedüs (Murgas) Károly (Karol). *Egy cseh-szlovák hazafi múltjából*.

ANNA KARA

FAITH AND PATRIOTIC INSTINCT FOR LIFE. EXCERPTS FROM THE HISTORY OF THE PREMONSTRATENSIAN ORDER IN JÁSZÓVÁR (1918–1923)

After its restoration in 1802, the Premonstratensian Order of Canons of Jászóvár (today Jasov, Slovakia) flourished in the mid-1900s. On 30 October 1918, the seat of the Order, Jászóvár, became de facto part of the new state of Czechoslovakia. In 1919, the secondary educational institutions and colleges of the Premonstratensians in Rozsnyó (Rožňava) and Kassa (Košice), were forcibly nationalised. As a result of the Treaty of Trianon, the property of the Order was geographically divided among three countries—Czechoslovakia, Romania, and Hungary. From the headquarters in Jászóvár, Provost Ferenc Menyhért Takács O.Praem. led the Nagyvárad (Oradea) and Budapest branches with the interposition of vicars. The Czechoslovak and Romanian authorities did their utmost to make the life of the Premonstratensians of Jászóvár unviable. On 7 June 1922, the Holy See elevated the provostship of Jászóvár to the rank of abbacia nullius, but the practical implementation of this was prevented by diplomatic backroom dealings and lawsuits in state and church politics.

Between 1919 and 1923, several Premonstratensian monks were expelled from Czechoslovakia.